3. ÜNİTE

TEFSİR TARİHİ

Hazırlık Soruları

- Peygamberimizin Kur'an'ın insanlara ulaştırılması ve açıklanmasındaki rolü sizce ne olabilir?
- Sahabenin Kur'an'ı anlama noktasında sonraki nesillere göre avantajları neler olabilir?
- "Rivayet ve dirayet" kelimelerinin anlamları sizce ne olabilir?
- Bildiğiniz tefsir kitaplarından birkaçını söyleyiniz.
- Kevser kelimesi sizce ne anlam ifade ediyor?

1. Tefsirin İlk Dönemi

1.1. Hz. Peygamber Dönemi

NOT EDELİM

"(Onlar mı hayırlı) yoksa ilk baştan yaratan, sonra yaratmayı tekrar eden ve sizi hem gökten hem yerden rızıklandıran mı? Allah'tan başka bir ilah mı var! De ki: Eğer doğru söylüyorsanız siz kesin delilinizi getirin!"

(Neml suresi, 64. ayet)

Bir peygamber olarak Hz. Muhammed'in (s.a.v.) üç temel görevi vardır: Vahiyle gelen bilgileri insanlara ulaştırmak (tebliğ), gelen vahyi insanlara açıklamak (tebyin) ve hüküm koymak (teşri'). Bu görevler Kur'an-ı Kerim'de **"Ey Resûl! Rabbinden sana indirileni tebliğ et..."**, **"...Sana da bu Kur'an'ı indirdik, insanlara kendilerine indirileni açıklayasın diye. Belki düşünürler."** ve **"O (peygamber); onlara iyiliği emreder, onları kötülükten alıkoyar. Onlara iyi ve temiz şeyleri helal, kötü ve pis şeyleri haram kılar. Üzerlerindeki ağır yükleri ve zincirleri kaldırır..."**[1] ayetleri ile açıklanmıştır.

NOT EDELİM

"Ey Peygamber! Allah'a karşı gelmekten sakın. Kâfirlere ve münafıklara itaat etme. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hüküm ve hikmet sahibidir."

(Ahzâb suresi, 21. ayet)

Hz. Muhammed (s.a.v.), Allah (c.c.) tarafından peygamber olarak görevlendirildikten sonra Kur'an vahyedilmeye başlandı. O vahyedilen Kur'an ayetlerini insanlara tebliğ ediyor, onlara ulaştırıyor ve duyuruyordu. Peygamberimiz döneminde Müslüman olanlar hem Kur'an'ı öğreniyor hem de onun çizdiği doğrultuda nasıl yaşayacaklarını öğreniyorlardı. Kur'an'ın dili Arapça idi, onun dediklerini anlıyorlardı. Anlamadıkları ayetleri Peygamberimize soruyorlardı. Ayetlerin nasıl uygulanacağını ise zaten ondan görüyorlardı. Böylece Hz. Peygamber gerek uygulamaları, gerekse sözleri ile Kur'an'ı sahabeye anlatmaya ve açıklamaya özen gösteriyordu. O, Kur'an'ı en iyi bilen ve en doğru tefsir edendir. Çünkü o, Allah (c.c.) elçisidir.[2] Kur'an'ın tefsir edilmesi işte bu şekilde başlamış oluyordu.

Sahabîler şöyle demiştir; "Biz Kur'an'ı ilim ve amel olarak birlikte öğrendik."

(İbn Hanbel, Müsned, C 5, s. 410)

Kur'an-ı Kerim'de namaz kılınması emredilmiş, ancak namazın vakitleri ve rekât sayıları Peygamberimiz tarafından açıklanmıştır. Yine Kur'an da oruç, hac ve zekat emredilmiş ama onların nasıl yapılacağı açıklanmamıştır. Peygamberimiz bunların yapılma şeklini uygulamalı olarak göstermiştir.

Örneğin hacla ilgili şu ayeti ele alalım: **"Biz, Kabe'yi insanlara toplanma mahalli ve güvenli bir yer kıldık. Siz de İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin..."**[3] Câbir b. Abdullah (r.a) şöyle anlatmıştır: "Resûlullah, Mekke'ye gelince mescide girdi, önce Hacerü'l-Esved'i selamladı, sonra Kâbe'yi sol yanına alarak üç defa hızlıca yürüyerek ve dört sefer de normal yürüyerek tavafı tamamladı. Ardından Makam-ı İbrahim'e gelerek, **'... İbrahim'in makamından bir namaz yeri edinin...'**[4] ayetini okudu. Makamı kendisi ile Beytullah arasına alarak iki rekat tavaf namazı kıldı. Namazdan sonra Hacerü'l-Esved'i eliyle selamladı. Sonra Safa Tepesine çıktı.

1 Mâide suresi, 67. ayet; Nahl suresi, 44. ayet; A'raf suresi, 157. ayet.
2 bk. Nahl suresi, 64. ayet.
3 Bakara suresi, 125. ayet.
4 Bakara suresi, 125. ayet.

"Safa ve Merve Allah'ın (c.c.) sembollerindendir..."[5] ayetini okudu."[6]

Öte yandan ilahi hitap, indirildiği toplumun seviyesini ve anlayışını gözetmiştir. Bu durumda Peygamberimizin mübelliğ kimliği ön plana çıkar. Bununla beraber o, ihtiyaç duyulduğunda ayetler hakkında sözlü açıklamalar yapmıştır. Açıklamalarını da genellikle de indirilen ayetlerin maksadını anlatmak, insanları ibadete teşvik etmek ve güzel ahlaka yönlendirmek gayesiyle yapmıştır. Bu tür açıklamaların bazı sebepleri vardır. Bunlar arasında Kur'an'ın eskiden kullanılan bazı kelimelere yeni anlamlar yüklemesi, ayetlerde kıssaların özlü bir şekilde anlatılması ve bazı ifadelerin kapalı üslupla dile getirilmesi sayılabilir.

Yine Peygamberimiz bazı kelime ve ayetleri bazen doğrudan, ya da soru üzerine, bazen de kendisi soru sorup ardından cevaplamak suretiyle açıklamıştır.

Peygamberimiz, yeri geldikçe kapalı biçimde ifade edilmiş (müphem) ayetleri beyan etme, müşkil lafzı açıklama ve umumi lafzı tahsis etme şeklinde tefsir etmiştir. Müphem (kapalı) bir ifadeyi beyanına örnek şudur: **"Namazlara ve orta namaza devam edin. Allah'a (c.c.) saygı ve bağlılık içinde namaz kılın."**[7] O, ayetteki mübhem "orta namaz" ifadesini *"Orta namaz ikindi namazıdır."* şeklinde beyan etmiştir.[8]

Kendisine sorulan soruya cevap vererek tefsir etmesine şu ayet örnek gösterilebilirg: **"Bu, Hacc-ı Ekber gününde Allah ve Resulünden insanlara bir bildiridir: Allah ve Resulü müşriklerden uzaktır..."**[9] Hz. Ali buradaki "Hacc-ı Ekber günü"nün hangi gün olduğunu sormuş, Hz. Peygamber de *"Kurban Bayramı'nın birinci günüdür."* diye cevap vermiştir.[10]

Peygamberimiz, müşkil anlaşılmasında zorluk olan ayetleri de beyan etmiştir. Örneğin, **"Sahurda beyaz iplik siyah iplikten ayırt edilinceye kadar yiyebilirsiniz..."**[11] ayetindeki beyaz ipliğin "şafağın aydınlığı", siyah ipliğin de "gecenin karanlığı" mealinde olduğunu söylemiştir. Bu durumda ayetin meali şöyle olur: **"Sahurda şafağın aydınlığı gecenin karanlığından ayırt edilinceye kadar yiyebilirsiniz."**

Peygamberimizin umumi lafızları genel anlamlı ayetleri tahsis etmesine örnek de şu ayet hakkındaki sözüdür:

5 Bakara suresi, 158. ayet
6 Tirmizî, Kitâbu'l-Hacc, 33.
7 Bakara suresi, 238. ayet.
8 Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, 3.
9 Tevbe suresi, 3. ayet.
10 Tirmizî, Kitâbu't-Tefsîr, 10.
11 Bakara suresi, 187. ayet.

PAYLAŞALIM

"...Sana da bu Kur'an'ı indirdik, insanlara kendilerine indirileni anlatasın diye. Belki düşünürler."
(Nahl suresi, 44. ayet)

"Biz bu kitabı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri şeyi insanlara açıklayasın ve iman eden bir topluma da hidayet ve rahmet olsun diye indirdik."
(Nahl suresi, 64. ayet)

Bu ayetlerde Peygamberimizin hangi görevi belirtilmiştir? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

YORUMLAYALIM

"De ki, gelin, size Rabbinizin haram kıldığı şeyleri anlatayım. Ona hiçbir şeyi ortak koşmayın, ana-babaya iyi davranın, yoksulluk korkusuyla çocuklarınızı öldürmeyin... Gizli veya açık hiçbir kötülüğe yaklaşmayın, Allah'ın haram kıldığı cana, haksız yere kıymayın..."
(En'am suresi, 151. ayet)

"Biz seni ancak bütün insanlara bir müjdeci ve bir uyarıcı olarak gönderdik..."
(Sebe' suresi, 28. ayet)

Bu ayetlerde Hz. Peygamber'in hangi görevlerine değinilmektedir? Yorumlayınız.

PAYLAŞALIM

"Tefsire gelince bil ki Kur'an, Arap dili ve Arap dilinin üslup ve belagatiyle indirilmiştir. O indirildiğinde Arapların hepsi Kur'an'ı anlıyorlardı ve onun bütün ayrı ayrı kelime ve terkiplerindeki manalarını biliyorlardı. Kur'an tevhidi ve dinî farzları hadiselere uygun olarak beyan etmek maksadıyla cümle cümle, ayet ayet inzal ediliyordu. Nebi (s.a.v.) kapalı (mücmel) olanı açıklıyor, nâsih ve mensûhunu ayırt ediyor, sahabeye öğretiyordu ve onlar da öğreniyorlardı. Ayrıca sahabîler, ayetlerin nüzul sebebini ve bunun gerektirdiği durumları da öğreniyorlardı."

(bk. İbn Haldun, Mukaddime, C 1, s. 553)

İbn Haldun'un sahabenin tefsirle ilgili hangi özelliklerine dikkat çektiğini düşünerek arkadaşlarınızla paylaşınız.

NOT EDELİM

Peygamberimiz şöyle buyurdu;
"Kur'an'ı şu dört kişiden öğreniniz:
Abdullah ibn Mes'ud,
Muaz b. Cebel,
Übey b. Kaab ve
Ebu Huzeyfe'nin azadlısı Sâlim'den."

(Buhârî, Fezâilü'l Kur'ân, 8)

"Size ölü, kan, domuz eti haram edildi..."[12] Burada ölü ve kan umumi olarak (herhangi bir istisna yapılmadan) haram kılınmıştır. Ancak Peygamberimiz **"Bize iki ölü ve iki kan helal kılındı: İki ölü balık ve çekirgedir; kanlar ise karaciğer ve dalak kanıdır."** buyurarak ayeti tahsis etmiştir.[13]

Peygamberimizin Kur'an'ı tefsiri, sadece sözle değil, aynı zamanda fiilî bir tefsirdir. Ayette şöyle buyrulur: **"Biz bu Kitab'ı sana sırf hakkında ihtilafa düştükleri konudaki gerçeği insanlara açıklayasın ve iman eden bir topluma da hidayet ve rahmet olsun diye indirdik."**[14]

Bu anlatılanlar, onun tefsirinin ne kadar önemli olduğunu gösterir. Nitekim müfessirler de her zaman onun tefsirini esas almışlardır.

1.2. Sahabe Dönemi

Sahabe Kur'an'ın okunması, ezberlenmesi, yazılması, açıklanması, anlaşılması ve uygulanmasında Peygamberimizin yürüttüğü tüm faaliyetlere bizzat katılmışlardı. Anlayamadıkları bir ayeti doğrudan ona sormuş ve böylece asıl kaynağından öğrenmişlerdi. Sahabe, ayetlerin yorumlanmasında Kur'an'ın bütünlüğünü, Kur'an'ın Kur'an'la tefsirini, konuyla ilgili diğer ayetleri ve Peygamberimizin söz ve uygulamalarını esas almışlardır. Onlar, Tefsir ilminin temel bilgilerini gelecek nesillere aktarmışlardır.

Hz. Ali (r.a.) şöyle demiştir: "Allah'a yemin ederim ki hangi ayetin nerede ve ne hakkında indiğini bilirim. Rabbim bana iyi anlayan bir kalp ve çok soran bir lisan lütfetmiştir. Bana Allah'ın (c.c.) kitabından sorun. Allah'a yemin ederim ki inen her ayetin gece mi gündüz mü, ovada mı yoksa dağda mı indiğini bilirim."[15] Allah (c.c.) ve Resûlü'ne mutlak bağlılıkları, imanları, ihlasları ve ilimlerini artırmaya yönelik gayretleri sahabe tefsirini önemli ve farklı kılan bir başka noktadır.

Bilgi düzeyleri, sebebi nüzule vakıf olmaları dilin inceliklerini bilmeleri ve Peygamberimizin sohbetine katılma oranları, sahabenin tefsir düzeyinin de farklı olmasına sebep olmuştur. Onlar arasında özellikle Ali b. Ebî Talib (r.a.), Hz. Aişe (r.a.), Hz. Ömer (r.a.), Abdullah b. Mesud (r.a.), Abdullah b. Abbas (r.a.) ve Ubey b. Ka'b (r.a.) gibi bazı isimler tefsir bilgisi ile öne çıkmışlardır.

Sahabenin Tercümanü'l-Kur'an ünvanını verdiği İbn Abbas'ın (ö. 687) tefsirle ilgili rivayetleri oldukça fazladır.

12 Mâide suresi, 3. ayet.
13 İbn Mâce, Et'ime, 31.
14 Nahl suresi, 44. ayet.
15 Zehebî, et-Tefsir ve'l-Müfessirûn, C 1, s. 89.

O, öğrencileri vasıtasıyla Mekke tefsir ekolünün öncüsüdür. İbn Abbas'ın tefsir rivayetleri bütün tefsir kitaplarına katkı sağlamıştır.[16] Mesela Nasr suresinin tam olarak inen son sure olduğu ve Hz. Peygamber'in görevini tamamlama ve vefat etme vaktinin yaklaştığı bilgisi sahabilere ait bir görüştür.[17]

Sahabenin tümü, aynı düzeyde Kur'ân tefsirine vakıf değildi. Ancak onlardan pek çok kişi, Kur'ân tefsiri alanında yorum ve rivayetlerde bulunuyordu. Kur'an ve tefsir bilgisi en fazla olan sahabîlerden biri de Abdullah b. Mesud'dur (r.a.) (ö. 652). Abdullah b. Mesud gençliğinden itibaren Hz. Peygamberin (s.a.v.) yanından hiç ayrılmamıştır. Bu sebeple esbab-ı nüzule genel olarak vakıftı. Ayrıca o Kur'an-ı Kerim'in son arzına (arza-ı ahîra) şahitlik edenlerden biridir.[18] O, Kûfe tefsir ekolünün hocasıdır. Onun rey ve içtihada dayanan tefsir anlayışı daha sonra Hanefî mezhebi tarafından esas alınmıştır. Mesela Mâide suresi 89. ayeti yemin kefaretinden bahseder, son kısmında da: **"... Bunları bulamayan üç gün oruç tutar..."** buyrulur. İbn Mesud, ayetin tefsirinde üç gün orucun [مُتَتَابِعَات] yani 'art arda' tutulacağını belirtmiştir. Bunun için Hanefi mezhebine göre yemin kefareti orucu, üç gün peş peşe tutulur.

Sahabîler, ayet ve surelerin nüzul sebeplerini yaşamış, manalarını Allah'ın (c.c.) elçisinden öğrenmiş ve Kur'an'ı tefsir etmenin büyük sorumluluğunu taşımışlardır. Onların tefsirleri nesilden nesile iftiharla nakledilmiştir.

Sahabe Döneminde tefsir Hz. Peygamber'in açıklamalarına dayanıyordu. Başka bir deyişle tefsir, Allah (c.c.) elçisinin açıklamalarından oluşuyordu. Onun açıklamalarında da hata ihtimali söz konusu değildi. Tefsir, daha sonraları sahabe açıklamalarını da içine almaya başladı. Bu dönemde fıkıh, kelam ve siyaset konularının Kur'an'a dayalı yorumları, daha sonraları fıkhi, kelami ve mezhebi tefsirlerin de alt yapısını oluşturduğu söylenebilir.

Sahabenin ayetlerin kelime ve terkiplerindeki manalarını açıklamaları önemlidir. Gerektiğinde yaptıkları içtihatlar da anlamlıdır. Bunlar mutlaka tefsirde göz önünde bulundurulmalıdır.

ARAŞTIRALIM

İslam'ın dünyaya yayılmasında ve öğrenilmesinde sahabe neslinin emeği büyüktür. Allah onlardan razı olsun.

Ülkemizde ve çevrenizde kabirleri bulunan sahabîleri araştırınız.

Resûlullah'a ev sahipliği yapmış olan Ebu Eyyüp El-Ensarî (Halid b. Zeyd) adına İstanbul Eyüp'te yaptırılan cami.

BİLGİ KUTUSU

Sahabe tefsirinin bazı özellikleri

- Ayeti ayetle, nüzul sebepleri ve Hz. Peygamber'den işitmiş oldukları açıklamalarla tefsir etmişlerdir.
- Kur'an'ı ayet ayet baştan sona tefsir etmemişlerdir.
- Tefsir yaparken daha çok garip lafızlarla ilgili kısa açıklamalar yapmışlardır.
- Ahkâm âyetlerini geniş bir tahlile tâbi tutarak hüküm istinbatmda bulunmamışlardır.
- Yaptıkları açıklamalar kendi dönemlerinde henüz tedvin edilmemişti.

(Muhsin Demirci, Tefsir Usulü ve Tarihi, s. 293)

16 İ. Lütfü Çakan-Muhammed Eroğlu, "Abdullah b. Abbas b. Abdülmuttalib", TDV İslam Ansiklopedisi, C 1, s. 78.
17 bk. Müslim, Tefsîr, 21.
18 Suyûtî, el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân, C 1, s. 158.

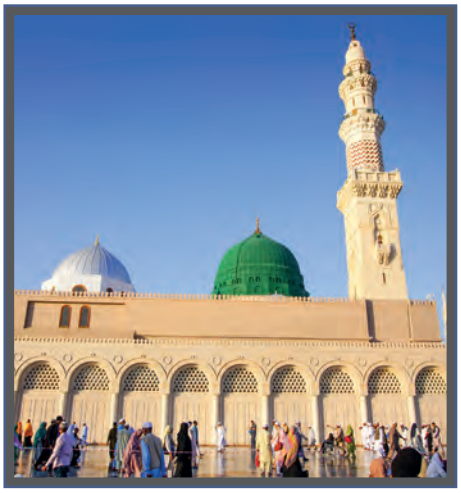

Medine, Peygamberimizin mescidi

1.3. Tâbiîn Dönemi

Hz. Peygamber zamanında Arap Yarımadası'nın en uzak sınırlarına kadar yayılan İslamiyet, onun vefatından sonra da hızlı bir biçimde yayılmaya devam etti. Yaklaşık otuz yıl sonra Mısır, Suriye, Kudüs, Irak ve İran toprakları fethedildi. Bunun sonucunda o bölgelerdeki Yahudi, Hristiyan, Zerdüşt ve Sâbiîlerden birçok kimse Müslüman olmuşlardı. Bu bölgelere vali, hakim ve öğretmenler gönderildi.

Gittikleri ülkelerde Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'in uygulamalarını öğreten sahabe, Medine ve Mekke dışında Kûfe ve Şam gibi şehirlerde de ilmî faaliyetlerin başlamasına ve gelişmesine büyük katkıda bulundular. Bu arada Kur'an'ın anlaşılması ve tefsir edilmesine dair de insanlara bilgiler aktardılar. Bu şehirlerdeki sahabenin etrafında toplanıp onlardan ders alan öğrenciler, daha sonra bulundukları şehrin ismiyle anılan bir ekol haline geldiler. Bu ekoller şunlardır:

Mekke Ekolü: İbn Abbas'ın öğrencileri Said b. Cübeyr, Mücahid ve İkrime gibi tâbiînin önde gelen müfessirleri, Mekke ekolünün kurucuları sayılır. Onlar daha çok rivayeti esas almışlardır.

Medine Ekolü: Ubey b. Ka'b'ın öğrencileri, Zeyd. b. Eslem ve Muhammed b. Ka'b el Kurazî gibi tabiîler ise Medine ekolünü oluşturdular.

Kûfe Ekolü: Abdullah İbn Mesud'un öğrencileri İbrahim en-Nehâî, Hammad ve Alkame gibi tâbiînin önde gelen müfessirleri ise nakil yanında dirayet yöntemini kullanan Kûfe ekolünün temelini attılar.

BİLGİ KUTUSU

İsrailiyat: İslami kaynaklar dışında Yahudi ve Hıristiyan kaynaklarından nakledilen efsane, kıssa, haber veya bilgi anlamına gelir. İsrailiyat haberlerin İslami kaynaklar açısından değerlendirilmesi şu şekildedir:

1. İslam'a Uygun Olan İsrailiyat: İslam'a uygun olan İsrailiyattan maksat, sahih sened ve metinlerle muteber hadis kitaplarımızda yer almış olan haberlerdir. Hz. Peygamber'in veya sahabenin ve sonra gelen nesillerin eski milletlerin (Yahudi ve Hıristiyanlar başta olmak üzere) daha ziyade dini kültürlerine ait olarak haber verdikleri ve anlattıkları şeylerdir.

2. İslam'a Zıt Olan İsrailiyat: Bu kısma giren (hangi konuya ait olursa olsun) İslam'ın esasları ile tenakuz halindedir. Bunları aklen ve naklen tasvibe imkan yoktur.

3. Tasdik veya Tekzib Edilemeyen İsrailiyat: Bu tür israiliyat (belki de tasdik veya tekzib edilemeyişinden dolayı) İslami olan eserlerde ve özellikle tefsirlerde geniş yer tutmuştur.

PAYLAŞALIM

Hz. Peygamber'in vefatından otuz yıl sonra Müslümanlar, İran topraklarının tamamını ve Bizans İmparatorluğu'na bağlı Mısır, Suriye, Kudüs ve Irak topraklarını fethetmişlerdi. Bunun sonucunda o bölgelerdeki Yahudi, Hristiyan, Zerdüşt ve Sâbiîler'den bazıları Müslüman olmuşlardı.

Farklı kültürlerden olup da İslam'a giren insanların daha önce Müslüman olan insanlarla arasında ne gibi kültürel etkileri olmuştur? Düşüncelerinizi arkadaşlarınızla paylaşınız.

Tâbiîn, Peygamberimizle bizzat karşılaşmamış ve ayetlerin indirilişine tanıklık etmemişlerdi. Bundan dolayı Tâbiîn Dönemi müfessirleri, ayetleri yorumlarken daha fazla açıklama yapma gereği duymuşlardır. Bu dönemde Kur'an tamamen tefsir edilmeye başlanmıştır.

Sahabe Dönemi'nde sözlü olarak devam eden tefsir faaliyetleri, tâbiîn döneminde de aynı özelliğini büyük oranda sürdürmüştür. Ancak ayetlerin yorumunda rey ve içtihadın kullanımı daha fazla genişlemiştir.

Tâbiîn Dönemi tefsir hareketinde lügat, sarf, nahiv ve belagat gibi dilbilimi ve anlam bilimi çalışmaları daha da yoğunlaşmıştır.

Müslümanlar, farklı kültürlerle karşılaşınca ortaya çıkan sorular tefsir çalışmalarını hızlandırdı. Hatta Arap olmayan milletlerden Müslüman olan pek çok kimse tefsir öğrenmeye yöneldi. Bunlar içinde bir de mevâli denilen kimseler vardı. Mevâlî, kölelikten azat edilen kimseler için kullanılan özel bir isimdir. Mevâlî, ilmi faaliyetlerde özellikle de tefsir hareketinde büyük bir rol almıştır.

Bu arada Müslümanlar da kıssaların tefsirinde ehl-i kitap denilen Yahudi ve Hristiyan kültüründen İsrailiyat adı verilen bilgileri kullanmada sakınca görmediler. Çünkü o bilgilere tefsirlerde yer verilmesi onları tasvip etme anlamına gelmez. Kur'an'a ters olmamak üzere Müslüman âlimler, İsrailiyattan ayetin anlamına uygun düşen bilgileri göstermek ve hakkında bilgi olmayan konuları da araştırılsın diye nakletmişlerdir. Bu tür bilgi ve haberler, özellikle Tevrat, İncil ve Kur'an'da geçen peygamberlerin hayatlarıyla ilgili bilgiler konusunda yoğunlaşır.

Kur'an'ın Kur'an'la tefsiri anlayışı Sahabe Dönemi'nde olduğu gibi tâbiîn döneminde de aynı şekilde devam etmiştir.

Tâbiîn Dönemi tefsir faaliyetleri sonucunda bütün Kur'an ayetleri tefsir edilmiş ve tefsir müstakil bir ilim olarak ortaya çıkmaya başlamıştır. Ayrıca bazı sahabîlerin tefsir yöntemlerini takip eden tâbiîler; Mekke, Medine ve Kûfe tefsir ekollerini oluşturmuşlardır.

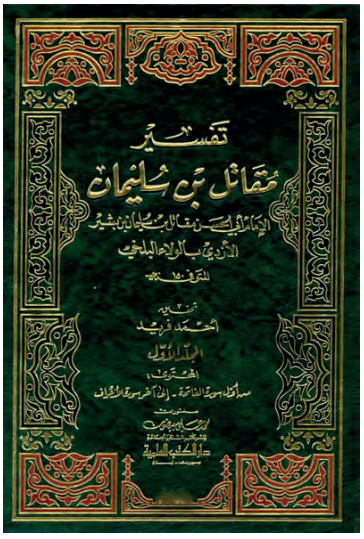

Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 767) Kitabu't-Tefsiri'l-Kebir'i Kur'an-ı Kerim'i baştan sona tefsir eden ilk yazılı tefsirlerdendir.

2. Tedvin Dönemi ve Sonrasındaki Gelişmeler

Tedvin, toplamak, kaydetmek, yazıya geçirmek anlamındadır. Terim anlamı ise rivayet yoluyla nakledilen sözlü ve dağınık haldeki yazılı bilgileri toplamak, düzenli bir şekilde yazıya geçirerek kitap oluşturmak anlamına gelir. Buna göre tefsirin tedvini denilince, Kur'an tefsiriyle ilgili bilgilerin ve rivayetlerin düzenli bir şekilde kitaplarda toplanması anlaşılır. Tefsirle ilgili rivayetlerin tedvin edilmesi üç aşamada gerçekleşmiştir.

İlk aşama, Peygamberimiz ve sahabenin dönemidir. Sözlü kültürün yaygın olduğu bu zamanda Kur'an itina ile yazılmış, diğer yazılı veya sözlü bilgilerin ona karışması önlenmiştir.

İkinci aşamada Peygamberimizden sonra yazılmış hadis sahifeleri ve ezberlenen diğer rivayetler çeşitli mecmualarda toplanmaya başlandı. Tefsirle ilgili rivayetler hadis kitaplarında ''Kitabu't-Tefsir'' bölümlerinde toplandı. Yine bu dönemde Kur'an'daki kelimeler, başka dillerden Kur'an'a giren kelimeler, eş sesli ve eş anlamlı kelimeler üzerine araştırmalar yoğunlaşmıştır.

Üçüncü aşama ise Tâbiîn Döneminin sonlarından itibaren başlayan Tedvin Dönemidir. Bu dönemde tefsir rivayetleri yanında konu ile ilgili diğer bilgiler de bir araya getirilerek Kur'an baştan sona tefsir edildi, kitaplar yazılmaya başlandı.

Kur'an-ı Kerim'i baştan sona tefsir eden ilk yazılı kitap, Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 767) *Kitabu't-Tefsiri'l-Kebir*'idir. Ayrıca müellifin eş sesli ve eş anlamlı kelimeleri açıklayan *el-Eşbâh ve'n-Nezâir* adlı eseriyle Kur'an'daki ve ahkâm ayetlerinin açıklamasının yer aldığı *Kitâbu Tefsiru'l Hamsi Mi'e Aye* adlı eseri günümüze ulaşmıştır. Bundan başka şu tefsir vesikaları da vardır:

Ali b. Ebi Talha'nın (ö. 760) tefsir risalesi: Bu tefsir günümüze ulaşmamıştır. Sonraki tefsirler bu risaleden çeşitli nakiller yapmışlardır.

Süfyan es-Sevrî'nin (ö. 778) Arap dilinin filoloji kurallarına ve sebeb-i nüzule dayanarak bazı ayetleri açıklayan *Kitabu't-Tefsîr* adlı eseri.

Tefsir tarihine baktığımızda müfessirlerin, tefsir yaparken rivayet veya dirayet tefsir tarzını tercih ettiklerini görürüz.

PAYLAŞALIM

Okul kütüphanesinde veya evinizde bulunan bir tefsir kitabını inceleyerek, eser hakkında edindiğiniz bilgileri sınıf ortamında arkadaşlarınızla paylaşınız.

Rivayet Tefsirleri

Kaynak olarak Kur'an, hadis, sahabe ve tâbiîn sözlerine dayanan tefsirler, rivayet tefsiri olarak adlandırılır. Bu tefsirlere me'sur, menkûl ya da naklî tefsir adı da verilir.

Rivayet yönteminde bir ayet tefsir edilirken önce konuyla ilgili ayetlere, hadislere, sonra da sahabe ve tâbiîn sözlerine ve bunların dışında tarih bilgilerine başvurulur.

Rivayet tefsirleri Peygamberimizin ve sahabenin Kur'an ayetlerini nasıl anladıklarını ve uyguladıklarını anlatmaları bakımından önemlidir. Bu tür tefsirler arasında Muhammed b. Cerir et-Taberî'nin *Câmiu'l-Beyân an Te'vîl-i Âyi'l-Kur'ân* adlı eseri önemli bir yere sahiptir.

Rivayet Tefsirleri	
Yöntem	Konuyla ilgili haberleri nakletmek
Örnek	Taberî Tefsiri, Suyutî Tefsiri
İsim	Menkul Tefsir, Me'sur Tefsir, Naklî Tefsir
Kaynak	Hadis, sahabe ve tâbiîn sözleri, diğer tarihî haberler

Taberî'den başka başlıca rivayet tefsirleri şunlardır:

- İbn-i Ebî Hâtim (ö. 939): *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*
- Ebu'l-Leys es-Semerkandî (ö. 985): *Tefsiru'l-Kur'ani'l-Azîm*
- Ebu Muhammed el-Huseyn el-Bagavî (ö. 1122): *Meâlimu't-Tenzîl*
- İbn Kesîr (ö. 1373): *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*
- Ebu Tâhir el-Firûzâbâdî (ö. 1413): *Tenvîru'l-Mikbâs min Tefsîr-i İbn Abbâs*
- Celaleddin es-Suyûtî (ö. 1505): *ed-Durru'l-Mensûr*

Dirayet Tefsirleri

Dirayet sözlükte "anlama, idrak, kavrayış" gibi anlamlara gelir. Peygamberimizin hadislerini, sahabe ve tâbiînin sözlerini esas almanın yanında Arap dili ve edebiyatının imkânlarına, içtihada, akli çıkarımlara ve gerektiğinde diğer ilimlere dayanan tefsir çalışmalarına da dirayet tefsirleri adı verilmiştir. Bu tür tefsirlere ma'kul ve re'y tefsiri adları da konulmuştur.

Ferrâ'nın Meâni'l- Kur'ân isimli eseri

YAZALIM

Rivayet tefsirinin genel özelliklerini aşağıda bırakılan boşluğa yazınız.

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

.....

BİLGİ KUTUSU

Mukâtil b. Süleyman'ın *Tefsîru'l-Hams Mie Âye mine'l-Kur'ân* adlı eseri *Ahkâm Ayetleri Tefsiri* ismiyle, *el-Eşbâh ve'n-Nezâir fi'l-Kur'âni'l-Kerîm* adlı eseri de *Kur'ân Terimleri Sözlüğü* ismiyle M. Beşir Eryarsoy tarafından Türkçe'ye kazandırılmıştır.

İslam toplumunun genişlemesi, yeni ülkelerin fethi ve Müslümanların değişik ilimler ve yaklaşımlarla yüz yüze gelmesi gibi sebeplerle dirayet tefsirlerine olan ihtiyaç artmıştır.

Dirayet yöntemini kullanan müfessirler, hadis, fıkıh ve kelam gibi ilimler yanında lügat, gramer ve edebiyat gibi dilbilimi ile ilgili ilimlere de önem verdiler. Böylece dirayet tefsirlerinden dilbilimsel tefsir, fıkhi tefsir, kelamî tefsir ve tasavvufî tefsir ortaya çıkmıştır.

Yöntem Bakımından Tefsirler	
1. Rivayet Tefsirleri	2. Dirayet Tefsirleri
	a- Dilbilimsel Tefsirler
	b- Fıkhî/Ahkam Tefsirler
	c- Kelamî Tefsirler
	d- Tasavvufî (İş'ari) Tefsirler

Dilbilimsel Tefsir: Peygamberimiz, ashabının anlamakta güçlük çektiği kelimelerin anlamlarını açıklamıştır. İlk tefsir çalışmaları da Kur'an'ın kelimelerinin anlamlarını araştıran *Meâni'l-Kur'an* isimli kitaplar olmuştur. Anlaşılması zor veya yabancı kökenli kelimelerin anlamlarını araştıran çalışmalar *Garîbu'l-Ku'ran;* eş sesli ve eş anlamlı kelimelerini araştıran çalışmalar ise *el-Vücûh ve'n-Nezâir* adlı kitaplarda toplanmıştır. Farklı milletlerden insanların Müslüman olmaları ve Kur'an'ı anlama istekleri de dilbilimsel tefsir çalışmalarını hızlandırmıştır. Kur'an'ın bu yöntemle açıklanmasına ve dilbiliminin gelişmesine Halil b. Ahmed (ö. 791) ve Sibeveyh (ö. 796) gibi dilbilimciler önemli katkıda bulunmuşlardır.

BİLGİ KUTUSU

İmam Mâturîdî, Zemahşeri, Ebu's-Suûd ve İsmail Hakkı Bursevi gibi Arapça tefsir yazan çok sayıda Türk müfessir vardır.

Örnek olarak Ebu's-Suûd ve İsmail Hakkı Bursevi'yi verebiliriz.

Ebu's- Suud Efendi Hanefi mezhebinin fıkhi görüşlerini esas almıştır. Tefsiri günümüz Türkçesine aktarılmıştır.

(bk. Ahmet Akgündüz, "Ebûssuûd Efendi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 10, s. 365-371)

Bu müfessirlerin başında el-Ferra (ö. 822) gelmektedir. Onun *Meâni'l-Kur'an* adlı eseri kelimeleri lugavî açıdan tefsir eden ilk eserlerdendir. Yine Ebu Ubeyde'nin (ö. 825) bu yöntemle yazdığı *Mecâzü'l-Kur'an'ı,* İbn Kuteybe'nin (ö. 889) *Te'vîlü Müşkili'l-Kur'an'ı* ve Zemahşerî'nin *el-Keşşâf'ı* önemli dilbilimsel tefsir eserlerdendir. Râgıp el-Isfehânî'nin el-Müfredât fi Gârîbi'l-Kur'an adlı eseri de Kur'an kelimelerini ve anlamlarını içeren bir sözlük niteliğindedir.

Kelamî Tefsir: Allah'ın (c.c.) birliği, melekler, kitaplar, peygamberler, ahiret ve kader ile ilgili ayetlerin anlaşılması ve yorumlanması, Müslümanların inançlarının sağlam temellere dayanması ve inanç esaslarının savunulması, kelamî tefsirin doğmasına sebep olmuştur. İmam Mâturîdî'nin (ö. 944) *Te'vîlâtu'l-Kur'ân, Te'vîlât-ı Ehl-i Sünne* ve Fahreddin er-Râzî'nin (ö. 1210) *Mefâtihü'l-Gayb* adlı tefsirleri kelamî tefsirlerdendir.

Fıkhî Tefsir: Bu tür tefsirler, ibadet ve muamelatı içeren ahkâm ayetlerinin tefsirini yapar. Fıkhî tefsirler, Kur'an'daki ahkâm ayetlerini açıklamalarından dolayı genellikle *Ahkâmü'l-Kur'an* diye isimlendirilmişlerdir. Mukâtil b. Süleyman'ın (ö. 767) *Tefsirü'l-Hams Mie Âye mine'l-Kur'an* adlı eseri ilk yazılı fıkhî tefsir olarak kabul edilmektedir.

İmam eş-Şafii'nin (ö. 819) *Ahkâmu'l-Kur'an'ı*, Hanefi âlim Cessas'ın (ö. 981) *Ahkâmu'l-Kur'an'ı*, Maliki alim Ebû Bekir İbnu'l-Arabî'nin (ö. 1148) *Ahkâmu'l-Kur'an'ı* ile yine Endülüslü Maliki âlim Kurtubî'nin (ö. 1273) *el-Câmî li Ahkâmu'l-Kur'an'ı* fıkhî tefsirlere örnek olarak verilebilir.

Tasavvufî Tefsir: Tasavvufî tefsir, Müslümanlar arasında özellikle dünyevileşmeye tepki olarak ahlaki bir hayat sürme ve ruhu arındırma anlayışı gelişmiştir. Bu anlayışı benimseyen âlimlerden bazıları, kendi anlayışları ile ilgili gördükleri ayet ve hadisleri bir araya getirerek tefsir yapmışlardır. Bu tefsire "İş'ârî Tefsir" adı da verilmiştir.

Tasavvufî tefsirlerin en başta gelenleri şunlardır:

- Sehl b. Abdullah et-Tüsterî'nin (ö. 986): *Tefsîru'l-Kur'âni'l Azîm* (İlk tasavvufî tefsirdir.)
- Ebu Abdurrahman es-Sülemî (ö. 1021): *Hakâiku't-Tefsîr*
- Kuşeyrî (ö. 1072): *Letâifü'l-İşârât bi Tefsîri'l-Kur'ân*
- İsmail Hakkı Bursevî (ö. 1724): *Ruhu'l-Beyân*

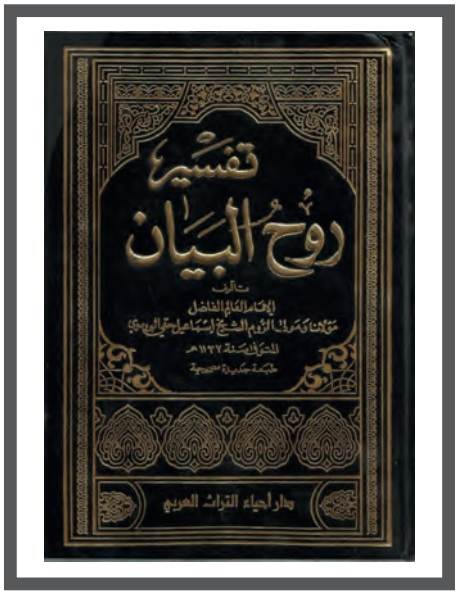

İsmail Hakkı Bursevî, Ruhu'l-Beyân

Bazı Arapça Tefsir Kitapları ve Müellifleri: Kur'an-ı Kerim, Arapça olarak indirildiği için onun tefsiri ile ilgili ilk yazılan eserler de Arapçadır.

Taberî Tefsiri: Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyil-Kur'an

Taberî, tefsir tarihindeki önemli müfessirlerden biridir. Bu eser "Kur'an ayetlerinin yorumlarına ait açıklamalar ansiklopedisi" özelliğini taşıyan ilk eserdir. Bu tefsir, defalarca basılmıştır. Taberî, tefsirinde hadislerden, sahabe ve tabiin sözlerinden, kıraat farklılıklarından, dilbilimlerinden, şiirden ve tarihten istifade etmiştir. Taberi, bir ayeti tefsir ederken önce ayet hakkında genel açıklama yapar, ayetin nasıl anlaşıldığını belirtir, sonra ayetin anlamı ve yorumu ile ilgili Hz. Peygamber, sahabe ve tabiinden kim ne demişse onları sırayla verir. Bazen rivayetler arasında anlamı ve yorumu en doğru tespit edeni belirtir.

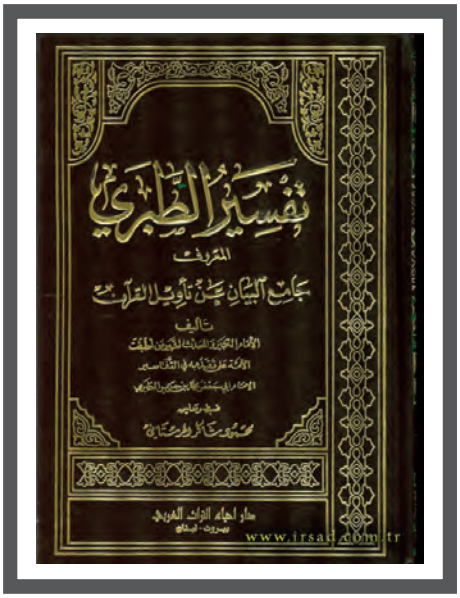

Taberî, Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyil-Kur'an

Taberi Kimdir?

Muhammed b. Cerir et-Taberî, 225/839 yılında Hazar Denizi'nin güneyinde bulunan Taberistan'ın Âmûl şehrinde doğmuştur. İlim elde etmek için Rey, Basra, Kûfe, Medine, Suriye ve Mısır gibi beldeleri dolaştıktan sonra Bağdat'a yerleşmiştir. Burada dersler vermiş ve kendi fıkhi görüşlerini öğretmiş, bu arada ünlü tefsirini yazmıştır. Taberi'nin, *"Târîhu'l-Ümem ve'l-Mülûk" (Taberi Tarihi)* adlı eseri onun aynı zamanda tarih alanında da söz sahibi olduğunu göstermektedir. Bağdat'ta 310/923 yılında vefat etmiştir.[19]

Mâturîdî Tefsiri: Te'vîlâtü'l-Kur'an

İmam Mâturîdî'nin tefsir alanındaki eseri, Tevilâtü Ehli's-Sünne ya da kısa adıyla *Te'vîlâtü'l-Kur'an*'dır. Mâturîdîlik adıyla bilinen itikadî mezhebin kurucusu olan İmam Mâturîdî, Te'vîlâtü'l-Kur'ân'da, tefsir ilmine, kelâm, fıkıh ve fıkıh usulüne dair konulara ağırlık verir. Eserde Hz. Peygamber, sahabe ve diğer âlimlerden nakledilen rivayetlere başvurulmakla beraber, dirayet yöntemi daha ağır basar. Aynı yöntemle yazılan tefsirler için örnek ve kaynaklık teşkil eder.

Ebu Mansur el-Mâturîdî Kimdir?

Ebu Mansur el-Mâturîdî, bugün Özbekistan sınırları içerisinde bulunan Semerkand'ın Maturid köyünde doğmuştur. Aslen Türk'tür. Hayatı hakkında kaynaklarda çok az bilgi olan Mâturîdî, Abbâsîler'in merkezî otoritelerinin oldukça zayıfladığı bir dönemde siyasî bakımdan hilâfete bağlı müstakil beyliklerden Sâmânoğullarının Mâverâünnehir'e hâkim oldukları devirde yaşamıştır. Doğum tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte miladi 9. yüzyılın başlarında doğduğu tahmin edilmektedir. Kelam, mezhepler tarihi, usûl-i fıkıh ve tefsir alanında yetkin bir alimdir.

Ebû Mansûr Muhammed b. Mahmûd el-Mâturîdî'nin kabri, Özbekistan'ın Semerkant şehrindedir

Mâturîdî, İmam-ı Azam Ebû Hanife'nin (ra) yolunu takip etmiştir. Bu yüzden Hanefi mezhebine tabi olanların büyük çoğunluğu Mâtüridî mezhebine bağlıdır.

Mâturîdî kelam, tefsir, fıkıh ve mezhepler tarihi alanlarındaki çalışmalarıyla tanınmaktadır. *Kitâbü't-Tevhîd* adlı eseri ehl-i sünnet kelamının klasiklerinden biri haline gelmiştir. Aynı şekilde *Te'vîlâtü'l-Ḳur'a*n isimli tefsiri bu alandaki önemli eserlerden biri olarak kabul edilmiştir. Kelamda imam olarak kabul edilen Mâturîdî, akideyi güçlendirme ve dini temel görüşleri çerçevesinde müdafaa etme konusunda gerek İslam dışı akımlara gerekse Mutezile, Havâric ve Bâtıniyye gibi İslami mezheplere karşı ciddi bir mücadele vermiştir. İmam Mâturîdî (ö. 944) Semerkand'da vefat etmiştir.[20]

19 Mustafa Fayda, "Muhammed b. Cerir et-Taberî", TDV İslam Ansiklopedisi, C 39, s. 314.
20 Şükrü Özen, "Mâturîdî", TDV İslam Ansiklopedisi, C 28, s. 146-151.

Zemahşerî Tefsiri: el-Keşşâf

El-Keşşâf bir dirayet tefsiridir. Kur'an'ın lügat, nahiv, belagat ve i'caz yönlerinden incelenmesine büyük önem vermiştir. Bununla birlikte ayetlerin yorumunda, sebeb-i nüzullerinin ve surelerin faziletinin belirlenmesinde hadisler ve sahabe sözleri nakledilmiştir. Hadislerden bazıları mevzudur.

Dilbilimsel özelliğinden dolayı kendinden sonraki müfessirler, Kur'an'ın, dilbilimi açısından incelenmesinde *el-Keşşâf*'ı dikkate almak zorunda kalmışlardır.

Zemahşeri Kimdir?

Carullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, bugün Türkmenistan sınırları içerisinde bulunan Zemahşer kasabasında 1075 yılında doğmuştur. Hayatı, Büyük Selçuklu Hükümdarı Melikşah'ın hüküm sürdüğü yıllarda geçmiştir. Mu'tezile düşüncesini benimseyen Zemahşerî, Buhara, Horasan, İsfahan, Bağdat, Şam, Mekke gibi şehirleri dolaşarak ilmini geliştirmiştir. Dil çalışmalarını ilerletmek için vaha ve çöllerdeki Arap kabilelerini ziyaret etmiştir. 1143 yılında Harizm'in Cürcâniyye kasabasında vefat etmiştir.[21]

Râzî Tefsiri: Mefâtihu'l-Gayb

Fahreddin er-Râzî tefsir dışında kelam, fıkıh, felsefe, tıp, matematik alanlarında da uzmanlaşmış bir âlimdir. Onun bu özelliği, Tefsir-i Kebir adıyla da bilinen Mefâtihu'l-Gayb adlı eserinde görülebilir. Bu yönüyle eser, tefsirle birlikte zamanının çeşitli bilimsel bilgilerini de içeren ansiklopedik bir kaynak niteliğindedir.

Fahreddin er-Râzî Kimdir?

Râzî, 543/1149 yılında Hazar Denizi'nin güneyinde bulunan Rey şehrinde doğmuştur. İlk eğitimini bu şehrin önde gelen âlimlerinden biri olan babasından almıştır. Felsefe, kelam, fıkıh, edebiyat, tıp ve zamanının diğer ilimlerini tahsil etmiştir. Merağa, Buhara, Semerkand, Gazne, Herat gibi şehirlerde, Harizm ve Hind beldelerinde dolaşıp vaazlar vermiş, ilmî tartışmalara katılmıştır. Başta kelam, tefsir, fıkıh, mantık ve felsefe olmak üzere mezhepler tarihi, tıp, sihir, astronomi dâhil çeşitli alanlarda yüze yakın eser yazmıştır. 606/1210 yılında Herat'ta vefat etmiştir.[22] Kur'an tefsirlerinin en büyüklerinden olan ve pek çok defa basılan Mefâtihu'l-Gayb, Türkçeye de tercüme edilmiştir.

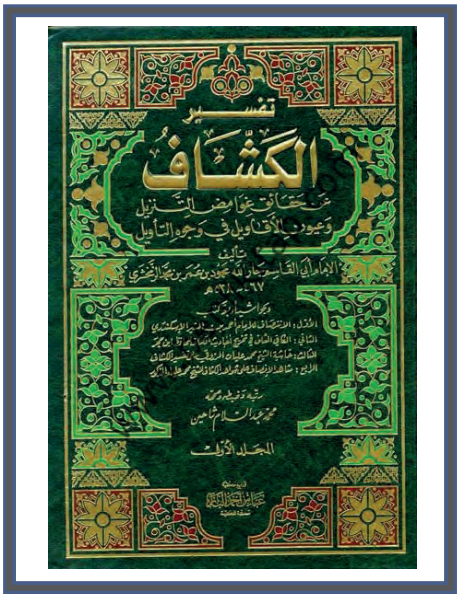

Zemahşerî, el-Keşşâf

PAYLAŞALIM

"Beyzâvî, tefsirinde okyanusu âdeta bir sürahiye sığdırmaya gayret gösterir."
(İsmail Cerrahoğlu, Tefsir Tarihi, C 2, s. 267)

Yukarıdaki ifadeyi okuyarak Beyzâvî tefsirinin hangi yönüne dikkat çekildiğini düşünüp arkadaşlarınızla paylaşınız.

21 Bedreddin Çetiner, "Zemahşerî", Şamil İslam Ansiklopedisi, C 8, s. 340-342.
22 Yusuf Şevki Yavuz, "Fahreddin er-Râzi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 12, s.89-95.

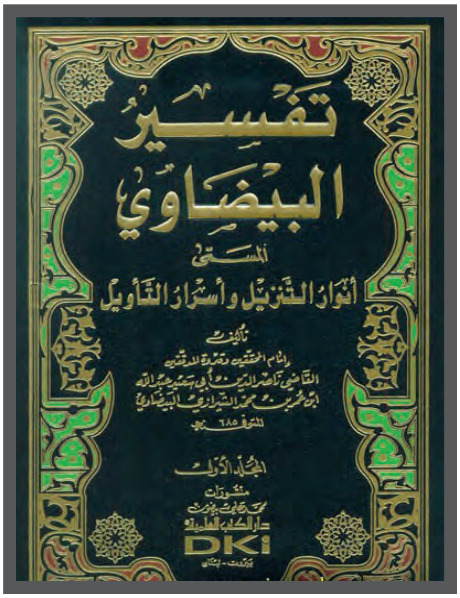

Beyzâvî, Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl

Beyzâvî Tefsiri: Envâru't-Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl

Beyzavî'nin tefsir kaynakları, Zemahşerî ve Râzî'nin tefsirleri ile Ragıp el-Isfehânî'nin el-Müfredat adlı eseridir. Bu tefsir, çok ilgi görmüş, medreselerde ders kitabı olarak okutulmuş ve üzerine yüzlerce şerh ve haşiye yazılmıştır. Avrupa'da ve İslam dünyasında birçok defa basılmıştır.

Beyzavi Kimdir?

Abdullah b. Ömer b. Muhammed el-Beyzâvî, bugün İran sınırlarında bulunan Şiraz şehri yakınlarındaki Beyzâ'da doğmuştur. Şiraz'a baş kadı olmuş bundan dolayı da Kadı Beyzâvî diye ünlenmiştir. Kadı Beyzâvî, tefsir, fıkıh, kelam, mantık, nahiv ve belagatte yetkinleşmiş ve bu alanlarda eserler vermiştir. Hayatının sonunda yerleştiği Tebriz'de 685/1286 yılında vefat etmiştir.[23]

Kurtubî Tefsiri: el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an

Kur'an'daki ahkâm ayetlerini ele alan Kurtubî'nin başlıca kaynaklarından biri İbnu'l-Arabî'nin Ahkâmu'l-Kur'an adlı tefsiridir. Tefsirin girişi, "Ulûmu'l-Kur'an" olarak bilinen bölümlere ayrılmıştır. Bu bölümde Kurtubî, Kur'an'ın fazileti, tilaveti, ezberlenmesi, yazılması, toplanması, tertibi, tefsiri, harekelenmesi, i'câzı gibi konuları ele alır.

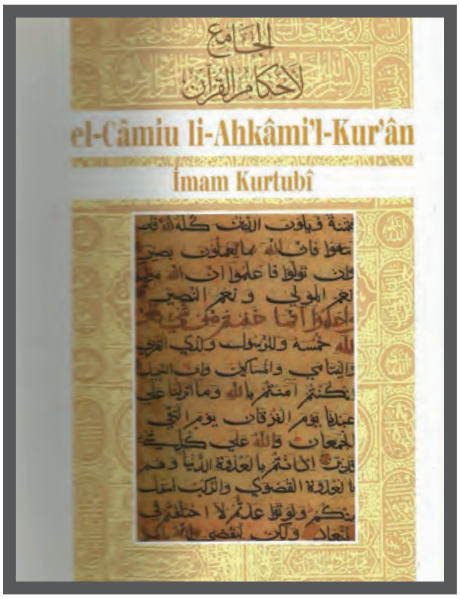

Kurtubî Tefsiri, el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'an

Tefsirin mukaddimesinde, ayetler açıklanırken hangi kaynaklardan istifade edildiğine değinilmiş, hangi görüşün kime ait olduğu belirtilmiştir. Kurtubî eserinde, ayetlerin nüzul sebeplerine, ayetlerdeki kıraat ihtilaflarına, lügat ve nahiv gibi konulara yer vermiştir. O, tefsirinde hem rivayet hem de dirayet tefsir metodunu uygulamıştır. Kurtubî, ayetlerdeki hükümlerle ilgili açıklama yaparken birinci mesele, ikinci mesele vb. şeklinde numaralandırma yapmış tefsir, hadis ve fıkıh gibi ilimlere başvurmuştur. Kendisi Maliki olmakla beraber mezhep taassubu gütmemiş ve diğer mezheplerin bazı görüşlerini tercih ettiği olmuştur.

Kurtubî Kimdir?

Muhammed b. Ahmed Kurtubî, Endülüs'ün ilim merkezlerinden biri olan Kurtuba'da doğmuştur. Birçok İslam şehrini dolaşarak ilmini geliştirdikten sonra Mısır'a yerleşmiş ve 671/1273 yılında orada vefat etmiştir. Malikî mezhebine mensup olan Kurtubî, zühd ve takva hayatı yaşayan birisi, aynı zamanda da din ilimlerinde liyakatli bir âlimdir.[24]

23 Yusuf Şevki Yavuz, "Beyzâvî", TDV İslam Ansiklopedisi, C 6, 100-103.
24 Nuri Topaloğlu, "Kurtubî, Ahmed b. Ömer", TDV İslam Ansiklopedisi, C 26, s. 55.

BİLGİ KUTUSU

- **Taberî Tefsiri:** Taberî tefsirinin en önemli özelliklerinden biri, ayetlerin tefsiri ile ilgili Peygamberimizin (s.a.v.) hadislerini, sahabe ve tâbiîn sözlerini bize nakletmesidir.
- **Mâturîdî Tefsiri:** Mâturîdî tefsirinin en önemli özelliklerinden biri, ayetleri tefsir ederken ehl-i sünnetin yorumlarını içermesidir.
- **Zemahşerî Tefsiri:** Zemahşerî tefsirinin en önemli özelliklerinden biri, Kur'an'ın i'cazı ve dilbilimleri açısından bütün yönleriyle ele alınmasıdır.
- **Râzî Tefsiri:** Râzî tefsirinin en önemli özelliklerinden biri, ayetlerin yorumuyla ilgili bütün bilgileri içeren ansiklopedik bir eser olmasıdır.
- **Beyzâvî Tefsiri:** Beyzâvî tefsirinin en önemli özelliklerinden biri, kendinden önceki tefsirleri özlü bir şekilde özetlemiş olmasıdır.
- **Kurtubî Tefsiri:** Kurtubî tefsirinin en önemli özelliklerinden biri, ahkâm ayetlerini tefsir ederek onlardan çıkarılabilecek fıkhi hükümleri açıklamasıdır.
- **Celaleyn Tefsiri:** Celaleyn tefsirinin en önemli özelliklerinden biri, Kur'an'da geçen kelime ve ayetlerin anlamlarını kısa ve kolay bir şekilde açıklamasıdır.

3. Türkçe Tefsir Çalışmaları

Kur'an, Arapça olarak indirilmiştir ve bütün insanları muhatab almıştır. Bu yüzden diğer dillere mesajının aktarılması gerekir. Kur'an'ın Türkçe olarak birçok tefsir ve meali yazılmıştır. Türkçe olarak bazı surelerin tefsirlerini içeren küçük çaplı tefsirler ve ayrıca Kur'an'ı baştan sona ele alan tefsirler telif edilmiştir.

A) Türkçe Tefsirler

Bunların en önemlileri arasında *Tibyan Tefsiri, Hak Dini Kur'an Dili, Hülâsatü'l-Beyan ve Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri* adlı tefsirler sayılabilir.

Hak Dini Kur'an Dili: Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır

Hak Dini Kur'an Dili, 1926-1938 yılları arasında Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır'ın yazdığı tefsir kitabıdır. TBMM ve Atatürk'ün talebi üzerine Diyanet İşleri Başkanlığı, Türk okuyucusunun Kur'an'ı anlamasını sağlamak amacıyla Hamdi Yazır'dan bu tefsiri hazırlaması istemiştir.

Türkçe bir tefsir telif etme kararı alan Hamdi Yazır on iki yılını vererek bu tefsiri hazırlamıştır. Eser ilk olarak, 1939'da Diyanet İşleri Başkanlığı tarafından dokuz cilt halinde basılmıştır. Eserin başında tercüme, Tevil ve tefsir arasındaki farkları açıklamış ve tefsirinde bağlı kalacağı esasları, kaynaklarını belirtmiştir. Tefsirinde; ayet sayılarını, nuzül sebebini, surede geçen kavramları ve surelerin faziletini açıklamıştır.

Elmalılı Muhammed Hamdi YAZIR (1878-1942)

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kuran Dili

Yazır, tefsirini yazarken ayetler arasındaki münasebetleri ve ayetlerin nüzul sebeplerini vermiş; kıraat-i aşereyi ve gerektiği yerlerde kelime ve terkiplerin izahını yapmıştır. İtikatta ehl-i sünnet ve amelde Hanefi mezhebine bağlı kalmış ve Batılı müelliflerin yanlış yaptıkları konularda okuyucunun dikkatini çekmeyi ihmal etmemiştir. Tefsirin yazımında Taberî, Cessas, Zemahşerî, Râzî, Beyzâvî, Ebussuud ve Âlusî'nin Rûhu'l-Meânî tefsirleri ile Kütüb-i Sitte'den faydalanmıştır.

Hak Dini Kur'an Dili, İslam kültürünü temsil eden geleneksel ilmi birikimi (medrese ilimleri) en güzel şekilde yansıtan, bu birikim ile modern bilimler arasında köprü kurmayı hedefleyen bir eserdir. Eser bu özellikleri nedeniyle kelamdan felsefeye, fıkıhtan sosyolojiye uzanan geniş bir ilgi alanı ve konu çeşitliliğine sahiptir. Bu özellikleri nedeniyle eserde yazıldığı dönemde tartışma konusu olan ilmi, felsefi, kelami pek çok konuyla ilgili derinlikli bilgiler bulmak mümkündür.[25]

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır Kimdir?

Antalya'nın Elmalı ilçesinde ilimle ilgilenen bir ailenin çocuğu olarak 1878 yılında doğdu. İlk ve orta öğrenimini burada tamamladı, hafızlık yaptı. Daha sonra İstanbul'da dinî ilimler, edebiyat, felsefe ve musiki öğrendi. Süleymaniye müderrisi oldu. Medreselerde mantık, usûl-ı fıkıh ve fıkıh; Mülkiye Mektebi'nde vakıf hukuku dersleri verdi. II. Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte Meclis-i Mebusan'da Antalya mebusu ve Evkaf Nazırı oldu. Cumhuriyetin ilanıyla birlikte kendini ilme verdi. *Metâlib ve Mezâhib adlı eseri*n tercümesi ile adı geçen tefsirini bu dönemde yazdı. 1942'de vefat etti. İstanbul Sahrayı Cedit Mezarlığına defnedildi.[26]

BİLGİ KUTUSU

Muhammed Hamdi Yazır, tefsirini yazarken aşağıdaki esasları dikkate almıştır. Bu esaslar, aynı zamanda Diyanet İşleri Başkanlığı ve M. Hamdi Yazır arasında imzalanan protokol maddelerini göstermektedir.

1. Ayetler arasında münasebetler gösterilecek.
2. Ayetlerin nüzul sebepleri kaydedilecek.
3. Kıraat-i aşereyi geçmemek üzere kıraatler hakkında bilgi verilecek.
4. Gerektiği yerlerde kelime ve terkiplerin dil izahı yapılacak.
5. İtikatta ehl-i sünnet ve amelde Hanefi mezhebine bağlı kalınmak üzere ayetlerin içerdiği dinî, şer'i, hukuki, içtimai ve ahlaki hükümler açıklanacak. Ayetlerin ima ve işarette bulunduğu ilmî ve felsefi konularla ilgili bilgiler verilecek. Özellikle tevhid konusunu ihtiva eden ibret ve öğüt mahiyeti taşıyan ayetler genişçe izah edilecek. Konuyla doğrudan ya da dolaylı ilgisi bulunan İslam tarihi olayları anlatılacak.
6. Batılı müelliflerin yanlış yaptıkları konularda okuyucunun dikkatini çeken gerekli açıklamalar yapılacak.
7. Eserin başında Kur'an hakikatini açıklayan ve Kur'an'la ilgili önemli konuları izah eden mukaddime (ön söz) yazılacak.

(Muhammed Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'an Dili, C 1, s. 19, 20)

25 bk. Mustafa Bilgin, "Hak Dini Kur'an Dili", TDV İslam Ansiklopedisi, C 15, s. 153-163.
26 Yusuf Şevki Yavuz, "Elmalılı Muhammed Hamdi", TDV İslam Ansiklopedisi, C 11, s. 62.

İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri: Celal Yıldırım

Son dönem İslam âlimlerinden Diyarbakırlı Celal Yıldırım (d. 1932) tarafından kaleme alınan Türkçe bir tefsirdir. İlk cildi 1985, son cildi ise 1990 yılında yayınlanan eser toplam 14 ciltten oluşmaktadır. Akıcı bir dile sahip olan bu tefsir kitabında Mushaf tertibine göre ayetler üzerinde ayrıntılı durulmaktadır. Bizzat müfessirin kendisi tarafından eserin girişinde açıklandığı üzere, ayetlerin tefsiri yapılırken genç kuşaklar göz önünde bulundurulmuş, dönemin ilmi çalışmaları dikkate alınmış, yeri geldikçe Tevrat, İncil ve Kur'an-ı Kerim arasında mukayese yapılmış, ayetlerin iniş sebepleri tespit edilerek özet mahiyetinde açıklama yapılmıştır. Tefsir edilen ayetler ilmî, ahlaki, hukuki, tarihî, psikolojik, sosyal ve ekonomik açıdan ele alınmış; ayetlerin nasihat ve ibret verici yönleri açıklanmıştır. Kıssaların hikmetleri, tekrar edilme sebepleri detaylı bir şekilde dile getirilmiş ve dirayete ağırlık verilmiştir. Yeri geldikçe İslam âlimlerinin ve tasavvuf erbabının görüş ve düşüncelerine atıfta bulunulmuştur. Eserin dikkat çeken bir özelliği ise konulu tefsir metodunu benimsemesidir.[27]

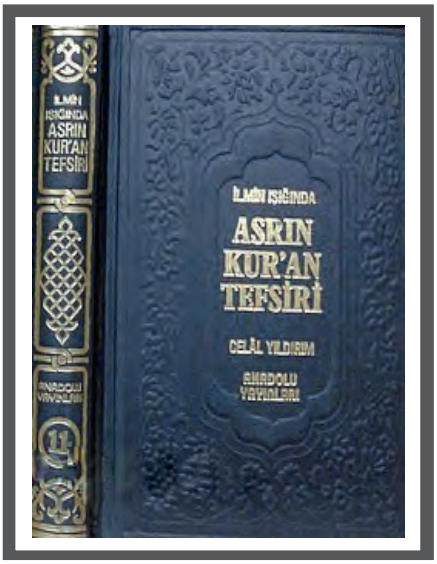

Celal Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri

Celal Yıldırım Kimdir?

1932 yılında Diyarbakır'ın Kulp İlçesinde dünyaya gelen Celal Yıldırım, ortaokulu bitirince önce babasından ardından Türkiye'deki ve Mısır'daki medreselerde on beş yıl boyunca din eğitimi almıştır. Ayrıca dönemin ünlü hocalarının özel derslerine katılmıştır. Değişik il ve ilçelerde müftülük yapan müellif, Diyanet İşleri Başkanlığı Din İşleri Yüksek Kurulu Üyeliği görevinde bulunmuş, 1977 yılında emekli olmuştur. İslami ilimler alanında adından söz ettiren birçok esere imza atmıştır. "Hanefi ve Şafii Mezheplerine Göre Büyük İlmihal", "İslam Fıkhı" ve "Tarihte Devlet Adamlarına Işık Tutan İslam Büyükleri", "Büyük Günahlar", "Büyük Sevaplar" çalışmalarından bazılarıdır.[28]

Celal YILDIRIM
(d.1932-)

Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri: Ömer Nasuhi Bilmen

Ömer Nasuhi Bilmen'in yazdığı *Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Kur'an'ın hem meal hem de tefsirini içermektedir. Surelerin tefsirine, o surenin nüzul yeri, nüzul zamanı, isimleri, muhtevası ve ayet sayısı verilerek başlanmıştır. Ayetlerin önce Arapça asılları, ardından Türkçe mealleri ve daha sonra da izah başlığıyla tefsirleri yapılmıştır. Bilmen, ayetlerdeki kelime ve kavramları açıklamış; kişi ve varlıklar hakkında kısaca bilgiler vermiştir. Yer yer güncel konulara değinmiş, izah sonlarında konuyla ilgili şiirler yazmış ve bazen başka şairlerden şiirler aktarmıştır.

Ömer Nasuhi Bilmen, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri

27 Celal Yıldırım, İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri, C 1, s. 13.
28 Ömer Dinç, Cumhuriyet Türkiye'sinde Meal ve Tefsirin Serencamı, Uludağ Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Dergisi Cilt: 21, Sayı: 2, s. 279-280.

Her cilt sonunda konular okuyucuya kolaylık sağlamak amacıyla sayfa numarasına göre "münderecât" başlığıyla aktarılmıştır. 1964-1966 yılları arasında sekiz cilt olarak İstanbul'da yayınlandı. Bu tefsirin kaynakları arasında Beyzavî ve Ebussuud tefsirleri sayılabilir.

Ömer Nasuhi Bilmen Kimdir?

Ömer Nasuhi BİLMEN (1883-1971)

1882 yılında Erzurum'da doğdu. İlk eğitiminden sonra İstanbul'da hukuk öğrenimini tamamladı. Arapça, Farsça ve Fransızca öğrendi. Medreselerde, İstanbul İmam-Hatip Okulunda ve İstanbul Yüksek İslam Enstitüsünde fıkıh usulü ve kelam dersleri okuttu. Dâruşşafaka Lisesinde yirmi yıla yakın ahlak derslerine girdi. İstanbul Müftülüğü ve Diyanet İşleri Başkanlığı yaptı. Emekli olduktan sonra tefsirini yazdı. Edebiyat ve dinî ilimler alanında birçok eseri vardır. Müslümanların pratik dinî ihtiyaçlarına cevap veren Büyük İslam İlmihali ile şöhret kazandı. Ayrıca Hukuk-i İslamiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu ile *Büyük Tefsir Tarihi* gibi eserleri de vardır. 1971'de İstanbul'da vefat etti. Edirnekapı mezarlığına defnedildi.[29]

B) Türkçe Mealler

Kur'an-ı Kerim, insanları doğru yola iletmek için gönderilmiş bir kitaptır. O, sadece belli bir ırka değil bütün insanlığa gönderilmiştir. Onun mesajlarının evrensel özelliği insanların anlaması için Kur'an'ın başka dillere çevrilmesi gereğini ortaya koymuştur. Kur'an, ilk muhataplarının dili olan Arapça ile indirilmiş ve böylece onların bu mesajı anlamaları mümkün hale getirilmiştir. Bu konuda Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmuştur: **"Biz, her peygamberi, bulunduğu kavminin diliyle gönderdik ki, onlara apaçık anlatsın..."**[30]

Kur'an-ı Kerim yeryüzündeki dillerin çoğuna tercüme edilmiştir. Türkler de İslamı kabul edip Arapçayı öğrendikten sonra Kur'an'ı kendi dillerine çevirmeye başlamışlardır. İlk kısmi tercümeler Uygur alfabesiyle yapılmıştır. Kur'an-ı Kerim'in mevcut Türkçe çevirilerinin en eskisi ise 734/1334 yılında Şirazlı Hacı Devletşah oğlu Mehmet tarafından Oğuz lehçesi ile yazılmıştır. Selçuklular ve Osmanlılar dönemi boyunca da tercümeler yapılmaya devam edilmiştir. Günümüzde birçok Türkçe meal vardır. En meşhurlarından birisi Hasan Basri Çantay'ın yazdığı mealdir.

Hasan Basri ÇANTAY (1887-1964)

Kur'an'ı Hâkîm ve Meal-i Kerim: Hasan Basri Çantay

Hasan Basri Çantay, 1887 yılında Balıkesir'de doğdu. İlk tahsilinden sonra Arapça ve Farsça öğrendi. Edebiyat, felsefe, hukuk, iktisat ve maliye tahsili gördü. Bir ara ziraat ve ticaretle uğraşan Çantay, diğer yandan kendini ilmî çalışmalara adadı. 1964'te İstanbul'da vefat etti. Edirnekapı mezarlığına defnedildi.[31] En meşhur eseri *Kur'an'ı Hâkîm ve Meal-i Kerim*'dir.

29 Rahmi Yaran, "Ömer Nasuhi Bilmen", TDV İslam Ansiklopedisi, C 6, s. 162-163.
30 İbrâhîm suresi, 4. ayet.
31 Emin Işık, "Hasan Basri Çantay", TDV İslam Ansiklopedisi, C 8, s. 218- 219.

Çantay'ın yazdığı bu meal, ilk defa 1953 yılında üç cilt halinde basılmıştır. İçindekiler birinci cildin, özel isim indeksleri ise her cildin sonunda verilmiştir. Çantay, mealinin girişinde geçmiş dönemlerde yapılmış tercümeler üzerinde durmakta ve sade bir dille meal yazmayı arzu ettiğini söylemektedir.

Kur'an-ı Kerim'in iki sayfası genellikle yan yana konulmuş, altına ve karşı sayfasına da ayetlerin mealleri yapılmıştır. Kaynak metinden olmayan açıklayıcı ifadeler parantez içine alınmış ve başka gerekli geniş açıklamalar dipnotlarda gösterilmiştir. Dipnotlardaki açıklamalar bazen kısa bazen de oldukça uzun olduğundan bu meal, yer yer tefsir niteliği kazanmıştır. Dipnotta verilen bu açıklamalar çoğunlukla Beyzâvî ve Celaleyn gibi tefsir kaynaklarından, Buharî gibi hadis kitaplarından ve konuyla ilgili başka kitaplardan alınmıştır.

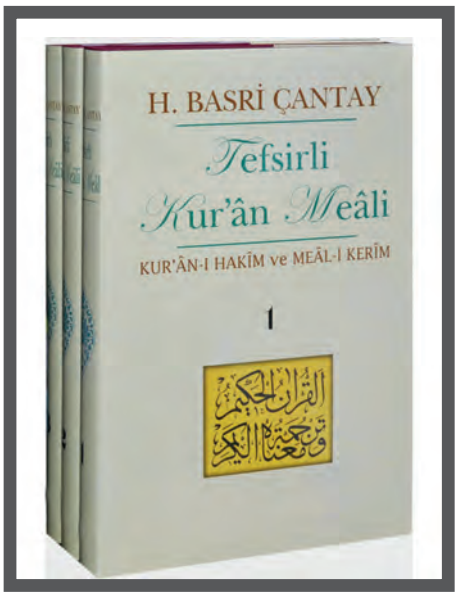

Hasan Basri Çantay, Kur'ân-ı Hakîm ve Meâl-i Kerîm

Kur'an-ı Kerim Meali: Heyet

Diyanet İşleri Başkanlığı adına Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından yapılan bu meal, Ankara'da 2003 yılında Diyanet İşleri Başkanlığınca yayımlanmıştır. Girişte Kur'an'ın tarihi, i'cazı, tercüme ve meal arasındaki farkların neler olduğu üzerinde kısaca durulmuştur. Bu mealde günümüz okuyucusunun anlamasını kolaylaştıracak sade bir dil kullanılmıştır. Surelerin adı, ayet sayısı, nüzul yeri ile ilgili bilgiler kısaca verilmiş; içerikleri kısaca tanıtılmıştır.

Bu mealin en önemli özelliklerinden biri de dipnot açıklamalarıdır. Ayetlerde geçen kelime ve kavramlar dipnotlarda kısaca açıklanmış, konuyla ilgili kısa açıklamalar yapılarak verilen anlamın daha kolay anlaşılması sağlanmıştır.

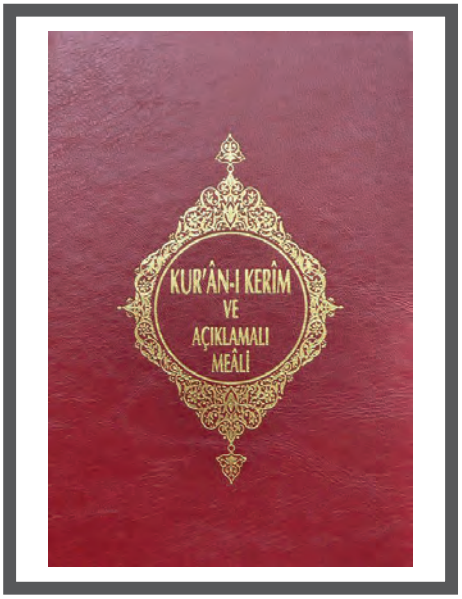

TDV Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali

Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali: Heyet

Ali Özek, Hayrettin Karaman, Mustafa Çağrıcı, Ali Turgut ve Saadettin Gümüş'ten oluşan bir komisyon tarafından yapılan bu tercüme, Türkiye Diyanet Vakfı adına ilk defa 1993 yılında yayımlanmıştır.

Girişte Kur'an tarihi ve meal üzerine kısa bilgiler verilmiştir. Mealin kullanım kolaylığı için ayrıntılı konu fihristi ve sureler indeksi hazırlanmıştır. Sure girişlerinde surenin adı, nüzul sebepleri ve ayet sayısı üzerine kısa bilgiler verilmiştir. Mealde yer yer parantezler kullanılarak bazı kısa açıklamalarla ayetin daha iyi anlaşılması sağlanmıştır. Ayetlerin anlamları verildikten sonra yazarlar zaman zaman ekleme yapmışlar, parantez içinde küçük puntolarla bazı kelime ve kavramların açıklamalarını vermişlerdir.

Yukarıda anlatılanlardan başka Türkçe olarak özellikle son yıllarda çok sayıda meal yazılmıştır.

YAZALIM

Kur'an-ı Kerim'den yetimlerle ilgili üç ayet meali bularak defterinize yazınız.

LİSTELEYELİM

Aşağıdaki yerlere kitabımızda verilen müfessirlerin adını ve tefsir kitaplarını eşleştirerek listeleyiniz.

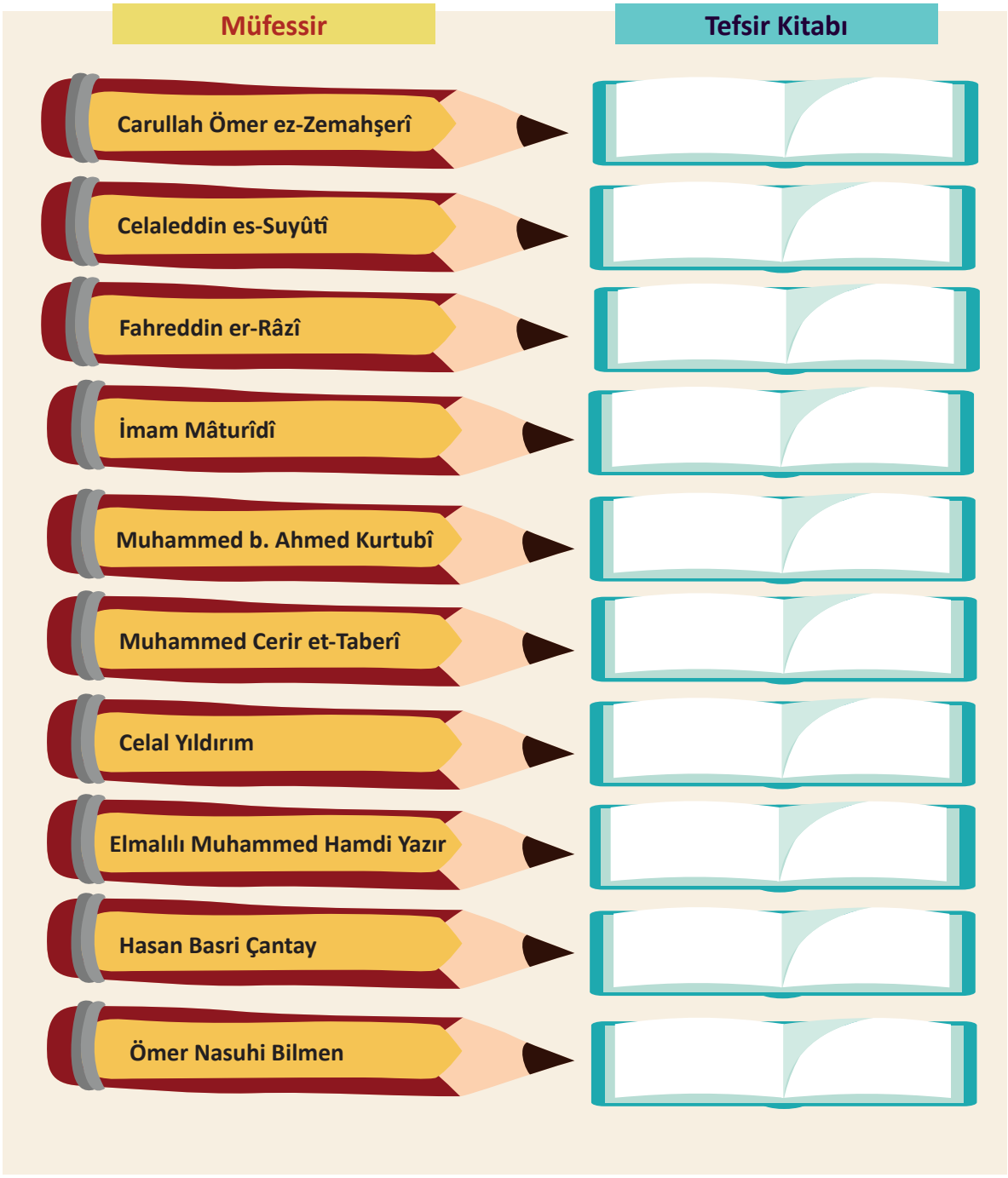

4. Tefsirden Tefekküre

4.1. Maûn Suresi ve Tefsiri

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اَرَاَيْتَ الَّذِى يُكَذِّبُ بِالدِّينِ ۝١ فَذٰلِكَ الَّذِى يَدُعُّ الْيَتِيمَ ۝٢
وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ۝٣ فَوَيْلٌ لِلْمُصَلِّينَ ۝٤ اَلَّذِينَ هُمْ عَنْ
صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ۝٥ اَلَّذِينَ هُمْ يُرَآؤُنَ ۝٦ وَيَمْنَعُونَ الْمَاعُونَ ۝٧

Rahmân ve Rahîm olan Allah´ın adıyla.
1. Dini yalanlayanı gördün mü?
2. İşte o, yetimi itip kakar.
3. Yoksulu doyurmaya teşvik etmez.
4. Yazıklar olsun o namaz kılanlara ki;
5. Onlar namazlarını ciddiye almazlar.
6. Onlar (ibadetlerinde hayır ve hasenatlarında) gösteriş yapanlardır,
7. Hayra da (her türlü infaka) mâni olurlar.

Maûn suresi, adını son ayetinde geçen *Maûn* kelimesinden alır. Yedi ayettir. İniş sırasına göre on yedinci, mushaftaki sıraya göre yüz yedinci suredir. Tekâsür suresinden sonra Kâfirûn suresinden önce Mekke'de inmiştir. 4-7. ayetlerin Medine'de münafıklar hakkında indiğine dair rivayet de vardır. Sure Mekke'de özellikle Ebû Cehil, Ebû Süfyan, Âs b. Vâil ve Velid b. Muğîre gibi yetimlerle ilgili incitici davranışlar sergileyen, dini yalanlayan, ahirette hesaba çekileceğine inanmayan, etrafındakileri hor gören kişiler hakkında nazil olmuştur.

Rahmân ve Rahîm olan Allah´ın adıyla.

﴿ اَرَاَيْتَ الَّذِى يُكَذِّبُ بِالدِّينِ ۝١ ﴾

Surede dini yalanlamak, insanların yaptıkları iyilik ya da kötülüklerin Allah (c.c.) katında bir karşılığı olduğunu reddederek hesap gününü yalanlamak anlamındadır.[32] "Sen gördün mü?" şeklindeki hitap, görünüşte Resûlullah'adır. Ama Kur'an'ın üslubu gereği, böyle durumlarda hitap her akıl sahibi insanadır. "Gördün mü?" sorusunun anlamı, hem gözle gördün mü hem de anlayıp bildin mi demektir. Bu soru ile başlanmasının nedeni, muhatabı, ahireti inkar eden insanda ne gibi bir itikadi sapkınlık olduğunu düşünmeye davet etmektir. Ayette geçen din kelimesi çoğunlukla kıyamet günü, İslam anlamında kullanılır.

NOT EDELİM

Mâûn suresinin "soru" ile başlamasının nedeni, muhatabı, ahireti inkar eden insanda ne gibi bir itikadi sapkınlık meydana geleceğini düşünmeye davet etmektir.

Peygamberimiz yaşadığı ortamda insan ve toplum düzenini bozan uygulamalara karşı çıkmış ve bu yüzden müşrikler tarafından ataların dinini inkâr etmekle suçlanmıştır.

32 Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, C 23, s. 439; Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, C 9, s. 175.

DEĞERLENDİRELİM

"Haksızlıkla yetimlerin mallarını yiyenler şüphesiz karınlarına ancak ateş doldururlar. Zaten onlar alevli ateşe gireceklerdir."

(Nisa suresi, 10. ayet)

Yukarıdaki ayeti yetim malı yeme açısından değerlendirelim.

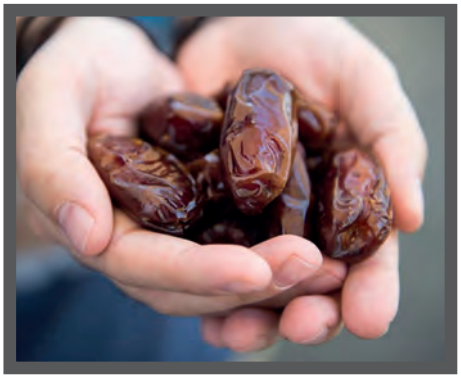

"Bir yarım hurma ile de olsa (cehennem) ateşinden kendinizi koruyunuz."
(Buharî, Zekât, 9-10 ve Menâkıb, 25)

"Bilin ki, dünya hayatı ancak bir oyun, bir eğlence, bir süs, aranızda karşılıklı bir övünme, çok mal ve evlat sahibi olma yarışından ibarettir..."
(Hadid suresi, 20. ayet)

Peygamberimiz, yaşadığı ortamda insan ve toplum düzenini bozan uygulamalara karşı çıkmış ve bu yüzden müşrikler tarafından atalarının dinini inkâr etmekle suçlanmıştır. Halbuki Allah (c.c.) bu surede asıl dini inkâr edenlerin kendileri olduğunu açıklamaktadır. Burada dini yalanlamakla kastedilen şey hesap gününü yok saymaktır.

﴿فَذٰلِكَ الَّذِي يَدُعُّ الْيَتِيمَ ۝٢﴾

Babası ölmüş olan çocuğa yetim denir. ' İşte o, yetimi itip kakar' ayetinin birkaç manası vardır. Birincisi, yetimin hakkını yer ve babasının bıraktığı mirasa el koyarak yetimi kovar, şeklindedir. İkincisi, yetim ona yardım için gelirse merhamet etmez, hatta yanından kovar.

Üçüncüsü, o yetime zulmeder. Mesela yetimi evine akraba olarak aldıysa bütün ev halkına hizmet ettirir. Yetim evde herke sin kahrını çekmek zorunda kalır, şeklindedir.

Yetimi itip kakma, yetim ve yoksullara gereken ilgiyi göstermeyerek onlarla ilgili toplumsal sorumluluğu reddetmek anlamına gelir. Yetim ve yoksul, sahipsiz ve zayıf kimselerdir. Bu yüzden onların velisi toplumdur. Şüphesiz bir zincirin kuvveti, en zayıf halkası kadardır. Bu öneminden dolayı yetim ve yoksul kimselerle ilgili olarak sorumluluk duymamak, hesap gününü yalanlamakla bir tutulmuş ve böyle davrananlar uyarılmıştır.

﴿وَلَا يَحُضُّ عَلٰى طَعَامِ الْمِسْكِينِ ۝٣﴾

Miskin, yoksul ve düşkün demektir. Ayette ta'amu'l miskin denilmesi şu anlamı taşır: "Miskinin ihtiyacı olan yemeği vermez, ona kendi yemeğini vermediği gibi başkalarını da onu doyurmaya teşvik etmez." Diğer bir ifadeyle, o yemek fakire aittir, onun hakkıdır, yemeği verenlere ait değildir. Bu yemek, verenlerin üzerine vacip olan fakirin hakkıdır. Veren, onu bir bahşiş olarak vermemekte, tersine, fakirin hakkı olduğu için zorunlu olarak vermektedir.

Ayrıca o şahsın kendisi bu işi yapmadığı gibi evdekileri de miskinlere yemek yedirmek için teşvik etmemektedir. Yine diğer insanları, toplumdaki fakir ve muhtaçlara yemek yedirmek için teşvik etmemesi de bunun içine girer.

Kur'an'da, **"Onların mallarında (yardım) isteyen ve (iffetinden dolayı isteyemeyip) mahrum olanlar için bir hak vardır."**[33] Burada da yetim ve yoksulun hakları konusunda gerekli özeni göstermeyenler uyarılmaktadır.

33 Zâriyât suresi, 19. ayet.

﴿ فَوَيْلٌ لِّلْمُصَلِّينَ ۝٤ ٱلَّذِينَ هُمْ عَن صَلَاتِهِمْ سَاهُونَ ۝٥ ٱلَّذِينَ هُمْ يُرَآءُونَ ۝٦ وَيَمْنَعُونَ ٱلْمَاعُونَ ۝٧ ﴾

(4-7.) Burada gerçek manada Allah'a (c.c.) karşı kulluk görevini yerine getirmeyenler eleştirilmektedir. Bu surede namaz kılmalarına rağmen olumsuz tutumları olanlara üç örnek verilmiştir.

- Namazın özünden uzak olmaları,
- İbadetlerinde gösteriş yapmaları,
- Hayra engel olmaları, mâli ve insani yardımlara karşı çıkmalarıdır.

Surede öne çıkan en önemli nokta; ibadetlerde şekil şartları vazgeçilmez olmakla birlikte iman, niyet, ihlas, huşu, takva, ihsan gibi kavramlara da önem vermemiz gerekir.[34]

"Yüce Rabbinin adını tesbih et."
(A'lâ suresi, 1. ayet)

4.2. Kevser Suresi ve Tefsiri

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَٰنِ الرَّحِيمِ

إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ۝١ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ۝٢ إِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْأَبْتَرُ ۝٣

Rahmân ve Rahîm olan Allah´ın adıyla.
1. Biz sana kevseri verdik.
2. O halde, Rabbin için namaz kıl ve kurban kes.
3. Asıl soyu kesik olan, şüphesiz sana hınç besleyendir.

Kevser suresi, Mushaf'taki sıralamada 108. iniş sırasına göre 15. suredir. Âdiyât suresinden sonra, Tekâsür suresinden önce Mekke'de inmiştir. Sure, adını ilk ayette geçen "Kevser" kelimesinden almıştır. Ayrıca "İnnâ A'taynâ" ve "Nahr" isimleri de verilmiştir. Üç ayettir. Kur'ân-ı Kerim'in en kısa suresidir.

Rahmân ve Rahîm olan Allah´ın adıyla.

﴿ إِنَّا أَعْطَيْنَاكَ الْكَوْثَرَ ۝١ ﴾

Kevser, çok hayır ve çokluk demektir. Çok değerli şeyler için de kullanılır. Tefsirlerde bitip tükenmez iyilik, risalet, vahiy, rahmet, mağfiret, bereket, cennetteki bir havuz ve İslam Dini gibi farklı şekillerde yorumlanmıştır.[35] Kevserden amaç, bir hayır ve iyilik değil, iyilik ve nimetlerin çokluğudur.

﴿ فَصَلِّ لِرَبِّكَ وَانْحَرْ ۝٢ ﴾

"O halde namaz kıl." denilmesi sahip olduğun nimetlerin şükrünü yerine getirmeye devam et, demektir. Kur'an'da Bakara suresinin 45. ayetinde sabır ve namaz ile Allah'tan (c.c.) yardım istenmesi öğütlenir. Namaz, Allah'ı (c.c.) anmaktır ve bu yönüyle temel bir ibadettir.

ARAŞTIRALIM

"Kevser" kavramının hangi anlamlara geldiğini çevremizdeki Tefsir kitaplarından araştıralım.

PAYLAŞALIM

"...Hiçbir günahkâr diğerinin günahını çekmez..."

(Zümer suresi, 7. ayet.)

Yukarıdaki ayetin anlamını düşünüp arkadaşlarınızla paylaşınız.

34 Fâtiha suresi, 5. ayet.
35 Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, C 23, s. 463-471.

NOT EDELİM

﴿ يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوٓا اَطِيعُوا اللّٰهَ وَاَطِيعُوا الرَّسُولَ وَلَا تُبْطِلُوٓا اَعْمَالَكُمْ ﴿٣٣﴾ ﴾

"Ey iman edenler! Allah'a itaat edin, Peygamber'e itaat edin. Amellerinizi boşa çıkarmayın." (Muhammed suresi, 33. ayet)

Bazı müctehitler *"Namazdan kasıt beş vakit namazdır, bazıları da bayram"* demişlerdir. Bazıları da bundan kastın genel manada namaz olduğunu söylemişlerdir. Müfessirler ise "Nahr, *namazda* elleri bağlamak, namazda elleri kaldırarak tekbir getirmek, namaza başlarken, rükû ederken ve rükûdan kalktığında elleri kaldırmak" olduğunu söylerler. Bazılarına göre bununla kastedilen murad, Kurban bayramı namazı kılmak ve sonra kurban kesmektir. *Nahr* kelimesi ayetin bağlamı dikkate alındığında peygamberden kendisine bahsedilen hayırlar karşılığında tüm şükür biçimlerini karşılayan kurban ve namaz ibadetlerini yerine getirme anlamını içermektedir.[36]

Ayette kurban kesmek teşvik edilmiştir. Aynı şekilde herkesin kurban kesecek mali güce ulaşabilmek için çalışması ve bu ibadetin, sosyal dayanışmanın en güzel örneklerinden bir olduğu hatırlatılmıştır.

﴿ اِنَّ شَانِئَكَ هُوَ الْاَبْتَرُ ﴿٣﴾ ﴾

NOT EDELİM

"Gecenin bir kısmında uyanarak sana mahsus fazla bir ibadet olmak üzere teheccüd namazı kıl ki, Rabbin seni Makam-ı Mahmud'a ulaştırsın."
(İsrâ suresi, 79. ayet)

Müşriklerden bazıları, "Muhammed kendisinden sonra yerine geçebilecek bir oğlu bulunmayan biridir. O ölünce adı-sanı kesilecek, biz de ondan kurtulacağız." diyorlardı.[37] Onlar, Hz. Peygamberi kabile desteği olmadığı için güçsüz saymış ve erkek çocuğu olmadığı için 'soyu kesik' olarak nitelemişlerdir. Buna karşılık inen ayetler işin onların düşündüğü gibi olmadığına dikkat çekmiştir. *Ebter* kelimesi, 'soyu kesik' demek olduğu gibi her türlü hayırdan kesilmeyi, işin devamının gelmeyeceğini de içerir. Ayet, hayrın servet, mal ve evlat sahibi olmaktan ziyade güçlü bir düşünce, sağlam bir inanç ve sarsılmaz bir ahlak sahibi olmakla elde edilebileceğini anlatmıştır.[38]

Müşrikler, Peygamberimizin tevhid inancında ısrar ettiği sürece kabilenin ve şehrin bütün imkânlarından mahrum bırakılacağını düşünmüş, sırf kalabalık ve servet sahibi olmalarının haklı olmalarını sağlamayacağını anlayamamışlardı. Sure, Hz. Peygamberin şahsında doğru ve güzel davranışlarda bulundukları sürece mü'minlerin hayra ulaşacağını söyleyerek ümit verir. İnananlara buğzeden inkârcıların bu niyetlerini eyleme dökmeleri halinde bile sonuç alamayacaklarını belirtir.

36 bk. Elmalılı, Hak Dini Kur'an Dili, C, 9, s. 6193.
37 Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, C 23, s. 478; Ömer Nasuhi Bilmen, Kur'an-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlîsi ve Tefsiri, C 8, s. 4105.
38 Râzî, Mefâtîhu'l-Gayb, C 23, s. 481; Mehmet Vehbi, Hulasatu'l Beyan, C 15-16, s. 6590.

BİLGİ KUTUSU

Kur'an'ın indiği dönemde müslümanlar büyük zorluklar, maddî kayıplarla karşı karşıya kalıyorlar, işkence çekiyorlar ve hem fiziksel, hem de ekonomik baskı altında tutuluyorlardı. Müslümanların bu duasında yer alan yüce ideallerle, o dönemde çektikleri işkenceler arasındaki zıtlık, onların bu kritik dönemde bile ahlâkî yönden nasıl eğitildiklerini göstermektedir. İşte bu, her gerçek müminin ulaşmak için çalışması gereken yüce ahlakî seviyedir.

Suredeki "Ey Peygamber, Rabbin sana o kadar büyük iyilik yaptı ve o kadar büyük nimet verdi ki, şimdi onun için namaz kıl ve kurban kes!" emrinin, bütün Arabistan'daki müşriklerin kendi yaptıkları tanrılara ibadet etmekte ve onlar için kurban kesmekte iken indiğini düşünmek lazımdır. Burada müşriklerin tersine namaz ve kurban gibi ibadetlerin sadece Allah (c.c.) için olması gereği vurgulanıyor. Nitekim başka bir ayette şöyle buyrulur: **"De ki, namazım, ibadetlerim, hayatım ve ölümüm alemlerin Rabbı Allah (c.c.) içindir. O'nun hiçbir ortağı yoktur. Böyle emrolundum ve ben Müslümanların ilkiyim."**[39]

Resûlullah'ın (s.a.v.), Allah'ın (c.c.) emriyle kurban bayramı günü önce bayram namazı kılması sonra kurban kesmesi ve müslümanlara da böyle yapmalarını söylemesi bu ayetin bir gereğidir.

Onun ibadet ve uygulaması tabii olarak vahye dayanır. Ayette *şânieke* kelimesi kullanılmıştır. *Şânie, şe'n* kelimesinden olup 'buğz ve düşmanlık etmek' demektir. Dolayısıyla şanieke'den kasıt, özellikle Allah (c.c.) elçisi kimliğiyle Resûlullah'a ve vahye düşmanlık eden herkestir.

Hüve'l ebter (o ebterdir) buyruğu, o, Resûlullah'a *ebter* (kökten kesilmiş) diyor. Halbuki asıl ebter kendisidir, anlamına gelir.

Myanmar'da eziyet gördüğü için yurtlarından hicret eden Müslümanlar

39 En'âm suresi, 162-163. ayetler.

4.3. Bakara Suresi 285-286. Ayetler ve Tefsiri

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِيمِ

اٰمَنَ الرَّسُولُ بِمَآ اُنْزِلَ اِلَيْهِ مِنْ رَبِّهٖ وَالْمُؤْمِنُونَ ؕ كُلٌّ اٰمَنَ بِاللّٰهِ وَمَلٰٓئِكَتِهٖ وَكُتُبِهٖ وَرُسُلِهٖ ؕ
لَانُفَرِّقُ بَيْنَ اَحَدٍ مِنْ رُسُلِهٖ ۟ وَقَالُوا سَمِعْنَا وَاَطَعْنَا غُفْرَانَكَ رَبَّنَا وَاِلَيْكَ الْمَصِيرُ ﴿٢٨٥﴾
لَايُكَلِّفُ اللّٰهُ نَفْسًا اِلَّا وُسْعَهَا ؕ لَهَا مَاكَسَبَتْ وَعَلَيْهَا مَااكْتَسَبَتْ ؕ رَبَّنَا لَاتُؤَاخِذْنَآ اِنْ نَسِينَآ
اَوْاَخْطَاْنَا ۚ رَبَّنَا وَلَاتَحْمِلْ عَلَيْنَآ اِصْرًا كَمَا حَمَلْتَهٗ عَلَى الَّذِينَ مِنْ قَبْلِنَا ۚ رَبَّنَا وَلَاتُحَمِّلْنَا مَا لَا
طَاقَةَ لَنَا بِهٖ ۚ وَاعْفُ عَنَّا ۟ وَاغْفِرْ لَنَا ۟ وَارْحَمْنَا ۟ اَنْتَ مَوْلٰينَا فَانْصُرْنَا عَلَى الْقَوْمِ الْكَافِرِينَ ﴿٢٨٦﴾

Rahmân ve Rahîm olan Allah´ın adıyla.

285. Allah'ın elçisi ve müminler, rabbinden ona indirilene iman ettiler. Her biri Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine inandılar. "O'nun elçileri arasında ayırım yapmayız" ve "İşittik, itaat ettik, bağışlamanı dileriz rabbimiz, gidiş sanadır" dediler.

286. Allah hiçbir kimseyi, gücünün yetmediği bir şeyle yükümlü kılmaz; lehinde olanı da kendi kazandığıdır, aleyhinde olanı da kendi kazandığıdır. Rabbimiz! Unutur veya yanılırsak bizi cezalandırma! Bizden öncekilere yüklediğin gibi bize de ağır yük yükleme! Üstesinden gelemeyeceğimiz şeyleri boynumuza borç kılma! Bizi bağışla, ayıplarımızı ört ve bize rahmetinle muamele buyur! Sen bizim sahibimiz ve yardımcımızsın; artık inkârcı topluluğa karşı bize yardım et!

Bu ayette imanın temel maddelerinden bazıları sayılmaktadır. Allah'a (c.c.) meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, hayatın sonunda O'na verilecek hesaba inanmak, imanın temel şartlarındandır. Bunları kabul ettikten sonra bir Müslümanın tutumu, Allah'ın (c.c.) her emrine itaat etmek olmalıdır. Aynı zamanda iyi amellerine devam etmeli ve Allah'tan (c.c.) bağışlanma ve af dilemelidir.

Yüce Allah hiç kimseyi güç yetiremeyeceği bir şeyden sorumlu tutmaz ve onu yapmadığı için de kendisini cezalandırmaz.

Hem cezalar, hem de mükâfatlar her ferdin kendi işlediği iyi ve kötü amellerinin sonuçlarıdır. Kişi ancak kendi işlediği iyi amellerin mükâfatını görür, başkalarının yaptığı iyiliklerin karşılığını alamaz. Bununla birlikte, eğer bir kimse bir iyiliğe vesile olmuşsa onun sevabının bir mislini alır. Aynı şekilde eğer bir kimse, bir kötülüğe vesile olmuşsa onun günahının bir mislini yüklenmiş olur.

Bu ayetlerin Medine'ye hicretten yaklaşık bir yıl önce Miraç gecesinde vahyedildiği göz önünde bulundurulmalıdır. O dönemde imanla küfür arasındaki çatışma çok şiddetli idi ve müminlere yapılan işkenceler en aşırı dereceye ulaşmıştı. Bu şartlarla başa çıkabilmeleri için Müslümanlara bu dua öğretilmişti.

Yine o dönemde Müslümanlar büyük zorluklar, maddî kayıplarla karşı karşıya kalıyor, işkence çekiyor ve hem fiziksel hem de ekonomik baskı altında tutuluyorlardı. Müslümanların bu duasında yer alan yüce ideallerle, o dönemde çektikleri işkenceler arasındaki zıtlık, onların bu kritik dönemde bile ahlâkî yönden nasıl eğitildiklerini göstermektedir. İşte bu, her gerçek müminin ulaşmak için çalışması gereken yüce ahlakî seviyedir.

ÜNİTEMİZİ DEĞERLENDİRELİM

A. Aşağıdaki açık uçlu soruları cevaplayınız.

Cevaplayalım

1. Peygamberimizin tefsirine bir örnek veriniz.

2. Sahabenin tefsirini önemli kılan özellikler nelerdir? Belirtiniz.

3. Tâbiîn Dönemi'nin tefsir özellikleri nelerdir? Maddeler halinde sıralayınız.

4. İlk yazılı tefsir çalışmaları hangileridir?

5. Hak Dini Kur'an Dili tefsirinin özelliklerini yazınız.

B. Aşağıdaki çoktan seçmeli soruların doğru seçeneklerini işaretleyiniz.

6. Aşağıdakilerden hangisi tâbiîn tefsirinin özelliklerinden biri değildir?

A) Kur'an'daki bütün ayetler tefsir edilmiştir.
B) Arap olmayanlar (Mevâlî), tefsir hareketinde önemli rol almıştır.
C) Mekke, Medine ve Kûfe tefsir ekolleri oluşmaya başlamıştır.
D) Ayetlerin tefsirinde Peygamberimizin sünnetinden gördüklerini ve hadislerinden doğrudan duyduklarını aktarmışlardır.
E) Farklı kültürlerle karşılaşmalar sonucunda farklı görüşlere zemin teşkil eden tefsir anlayışları yaygınlaşmıştır.

7. Aşağıdakilerden hangisi rivayet tefsiridir?

A) Taberî Tefsiri
B) Râzî Tefsiri
C) Zemahşerî Tefsiri
D) Kurtubî Tefsiri
E) Beyzâvî Tefsiri

8. Aşağıdakilerden hangisi Türkçe tefsirdir?

A) Mefâtihu'l-Gayb
B) Tefsîrü'l-Celâleyn
C) el-Câmi li Ahkâmi'l-Kur'ân
D) Tevîlâtü'l-Kur'Ân
E) Hülâsatu'l-Beyân fî Tefsîri'l-Kur'ân

9. Tefsirle ilgili rivayetlerin tedvin edilmesi kaç aşamada gerçekleşmiştir?

A) 1 B) 2 C) 3 D) 4 E) Hepsi

C. Aşağıdaki cümlelerde boş bırakılan yerlere doğru sözcüğü/sözcükleri yazınız.

Boşlukları Dolduralım	Dirayet, Hak dini Kur'an Dili, Tebbet, Rivayet, Abdullah b. Mesud, Maûn	**10.** Kaynağı sadece Kur'an, sünnet, sahabe ve tâbiîn sözleri olan tefsirlere ..... tefsirleri adı verilir.
		11. Tefsirde Kur'an ve sünnet doğrultusunda kendi rey ve içtihatlarına da yer veren tefsirlere ..... tefsirleri adı verilir.
		12. Kur'an'ın Türk okuyucusu tarafından anlaşılmasını sağlamak üzere TBMM'nin isteğiyle Diyanet İşleri Başkanlığının yazdırdığı tefsirin adı ....
		13. Kûfe tefsir ekolünün kurucusudur. Onun rey ve içtihada dayanan tefsir anlayışı daha sonra Hanefî mezhebi tarafından esas alınmıştır. Bu müfessir sahabinin adı .....
		14. Yetimin hakkını yer ve babasının bıraktığı mirasa el koyarak yetimi kovar. Yetim ona yardım için gelirse merhamet etmez, hatta yanından kovar. Yukarıdaki açıklamaların geçtiği sure .....

D. Aşağıdaki cümlelerin başına ifade doğru ise (D), yanlış ise (Y) yazınız.

(.....)	**15.** Kur'an'daki namaz, oruç, hac gibi ibadetlerle ilgili ayetleri ve çeşitli toplumsal ilişkileri ele alan ayetleri açıklayan tefsirlerin genel adı Ahkâmu'l-Kur'an'dır.
(.....)	**16.** Müslümanlar arasında dünyevileşmeye tepki olarak yayılan daha ahlaki bir hayat sürme ve ruhu arındırma anlayışının gelişmesi sonucunda ortaya çıkan tefsir, kelamî tefsir olarak adlandırılır.
(.....)	**17.** Kur'an'ın tercümesini gerektiren en önemli husus onun Arapça konuşmayan milletler tarafından anlaşılmasını sağlamaktır.
(.....)	**18.** Hz. Ali şöyle demiştir: "Allah'a yemin ederim ki hangi ayet indi ise ben onun nerede ve ne hakkında indiğini bilirim." (Zehebî, et-Tefsir ve'l-Müfessirûn, C 1, s. 89.)
(.....)	**19.** Tâbiîn Dönemi tefsir faaliyetleri sonucunda bütün Kur'an ayetleri tefsir edilmiş ve tefsir müstakil bir ilim olarak ortaya çıkmaya başlamıştır.